

**INSCRIPTII ROMANE INEDITE
DIN OLTENIA ȘI DOBROGEA**

DE

D. TUDOR

MONUMENTELE epigrafice care sînt prezentate în această lucrare fac parte din colecțiile Muzeului Național de Antichități din București, unde au fost depozitate începînd cu anul 1864, data întemeierii oficiale a acestei instituții. Majoritatea acestor pietre au fost adunate de către Gr. G. Tocilescu, fost director al muzeului între anii 1881—1909. Deoarece niciodată muzeul din București nu a avut suficient spațiu pentru expunerea bogatului material arheologic ce posedă, ele au rămas îngrămădite în depozitele de la subsoluri sau pe coridoare întunecoase și din această pricină nu au fost publicate. Tocilescu însuși, deși a avut sarcina de a prezenta tot materialul epigrafic inedit pentru vol. III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, a lăsat la o parte un număr mare de inscripții pe care le avea la muzeu, din cauză că, pentru multe, nu reușea să găsească lecturi sau întregiri satisfăcătoare.

Descoperirea acestor *inedita* s-a făcut cu prilejul reinventarierii *lapidarium*-ului muzeului, muncă realizată acum zece ani de către un colectiv de specialiști în diferite domenii ale epigrafiei, din care făceam parte ¹. Ultimul inventar se făcuse în 1906 de Gr. Tocilescu, după criterii care nu mai corespund normelor științifice de astăzi ². În catalogul lui Gr. Tocilescu, fragmentele epigrafice au fost introduse global, iar monumentele bine conservate, dar nepublicate din cauza unor greutăți de lectură sau de interpretare, au fost omise. Astfel, ghidul lui nu ne poate servi la rezolvarea părții celei mai dificile și mai prețioase în publicarea acestor inscripții: *proveniența*.

Inventarul realizat în 1946 cuprinde pentru întreg muzeul 575 de inscripții latinești săpate în piatră, dintre care 165 sînt inedite³. Majoritatea celor necunoscute vor fi descrise în această lucrare, urmînd ca cele care prezintă mari greutăți de întregire (numai cinci fragmente) să fie date la lumină mai tîrziu.

Stabilirea locului de proveniență a acestor inscripții s-a făcut cu multă greutate și numai pe bază de arhivă. Ne-au rămas, totuși, multe fără acest certificat de naștere. În această muncă ne-am folosit în primul rînd, de manuscrisele rămase de la Gr. Tocilescu și păstrate acum la Academia Republicii Populare Romîne ⁴. În această bogată arhivă se găsesc rapoarte de săpături, adrese ale oficialităților privind descoperiri întîmplătoare, desene, notițe personale ale lui Gr. Tocilescu, rapoarte ale colaboratorilor săi etc, în care sînt menționate multe din inscripțiile de mai jos. Cercetările au fost continuate apoi în arhiva Muzeului de Antichități din București, care constituie de asemenea o mină de informații privind descoperirile arheologice din vremea lui Gr. Tocilescu ⁵. La această instituție se mai găsesc fotografii și desene din aceeași vreme, pe baza cărora s-au putut

¹ Din colectiv au mai făcut parte prof. Gh. Ștefan și I. Barnea. Inventarul s-a realizat pe fișe speciale cartonate.

² Gr. G. Tocilescu, Catalogul Muzeului Național de Antichități din București. București, 1906.

³ Restul de 1090 sînt inscripții grecești, sculpturi și monumente arhitectonice.

⁴ Mss. Acad. R.P.R., vcl. 5133—5172.

⁵ Dosarele muzeului pe anii 1864—1946.

realiza multe identificări. Ultima sursă de informații au constituit-o carnetele cu notițe de săpături și călătorii arheologice lăsate de Pamfil Polonic, cel mai priceput și harnic dintre colaboratorii lui Gr. Tocilescu, material care ne-a fost pus la îndemână cu multă bunăvoință de către P. Polonic-fiul.

Etichete sau însemnări lăsate direct pe monumente am găsit foarte puține. Epui-zînd toate sursele de informații relative la proveniența acestui material, pe cele neprecizate le-am împărțit, după natura pietrei locale, în cele două provincii de unde s-au adus la București, Oltenia și Dobrogea.

În afară de informațiile noi pe care le aduc despre unele lucruri în legătură cu cunoaș-terea orînduirii sclavagiste pe o parte din actualul teritoriu al R.P.R., ele vor servi pentru completarea Repertoriului Arheologic, a unei hărți istorice și la alcătuirea unui nou *corpus* epigrafic.

I. OLTENIA

1. (Inv. L. 1178). *Drobeta*. Fragment rupt dintr-o placă de marmură bună, avînd dimensiunile : $21,4 \times 18 \times 3$ cm și litere înalte de 4,7 cm (figura 1, *b*). S-a descoperit în săpăturile lui Gr. Tocilescu făcute în castrul roman, după ale cărui manuscrise ¹ s-a notat incomplet de noi, în 1942 ².

.....
 [Vale?] riae Lic[iniae?]
 ae Phoe[bae]?
 [Pa]ulae
 ae

Fragmentul face parte dintr-un monument care conținea o listă cu numele unor femei, asociate, probabil, într-un colegiu religios din Drobeta. Se pare că, placa de mar-mură cu numele lor fusese prinsă pe un edificiu sau pe un monument de seamă. Întîlnim nume obișnuite romane și greco-orientale.

2. (Inv. L. 1141). *Drobeta*. Fragment rupt din partea superioară a unei plăci de mar-mură, avînd dimensiunile : $16,5 \times 10 \times 2,6$ cm și înălțimea literelor de 4—4,5 cm. Fragmentul a fost găsit în săpăturile castrului, la 1896 ³ (figura 1, *a*). Notat de asemenea greșit de noi ⁴, după manuscrisele lui Gr. Tocilescu. Pe spatele acestui fragment apar resturi dintr-un desen liniar care par a fi de la un fel de țintar săpat ulterior. În rîndul 2 avem o ligatură ET.

Er[oni]....?
et o
I...I

Eros în loc de *Heros* este o formă des întîlnită în înscricții.

La Drobeta, între alte reprezentări plastice, *Eros* apare pe un relief frumos săpat în marmură, călărind pe un delfin ⁵.

¹ Vol. 5135, p. 278.

² D. Tudor, « Oltenia romană », București, 1942, nr. 32, p. 330. Monumentele epigrafice inedite adunate în acel *Supplementum epigraphicum*, ca anexă a lucrării noastre și care se află în Muzeul de Antichități din București, sînt prezentate acolo numai după informațiile găsite în manuscrisele lui Gr. Tocilescu, fiindcă unul din conducătorii de pe atunci ai acestei Instituții ne-a interzis să căutăm originalele în Muzeu. De aici, erorile care se semnalează acum, cînd materialul original ne-a trecut prin mînă.

³ Gr. Tocilescu, Mss. Acad. R.P.R., vol. 5135, p. 91, și P. Polonic, Carnetul manuscris nr. XV.

⁴ « Olt. rom. », nr. 33, p. 330.

⁵ V. Părvan, Știri nouă din Dacia Malvensis. București, 1913, p. 15, An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., t. XXXVI, Cf. și « Olt. rom. », p. 103.

3. (Inv. L. 1117). *Drobeta*. Fragment din calcar, cu dimensiunile $13,5 \times 9 \times 11$ cm și litere înalte de 6 cm. (figura 26, *e*). A fost notat de noi după aceleași manuscrise¹ ca un monument votiv, dar în fața originalului am constatat că este funerar².

.....
L.....
[vix(it)]ann[is].....

4. (Inv. L. 1164). *Drobeta*. Fragment din marmură cu dimensiunile: $10,5 \times 6 \times 2$ cm și litere înalte de 3,5 cm (figura 26, *w*). P. Polonic arată că, deasupra celor trei litere care se văd astăzi, se mai găsea un fragment de L, acum pierdut.³

.....
L.....
M(arcus) An[tonius?].....

5. (Inv. L. 1272). *Drobeta*. Fragment dintr-o lespede tăiată în calcar poros având dimensiunile $42 \times 39 \times 21$ cm și litere înalte de 5 cm (figura 1, *d*). Această inscripție a fost publicată mai înainte de Gr. Tocilescu⁴, dar cu o lectură inexactă, încât este necesară o nouă reeditare a ei. Lectura corectă este următoarea:

S(oli) I(nvicto) M(itbrae).
[Pro sal(ute) L(uci) S]ep(timii) Sever(i) [P(ii)
[Pe]rt(inacis) et M(arci) Aur(elii)
[An]tonin(i) Aug(usti) [et]
[P(ublii) S]p[et](timii) Getae Caes(aris).....

Așadar, nu avem un simplu monument dedicat celor trei principii, ci o inscripție votivă pusă pentru sănătatea lor în cinstea zeului Mithra. Până acum, această dedicație rămâne cea mai veche databilă, în Dacia inferioară, în care apare zeul oriental al luminii, atît de răspîndit în acele părți⁵.

6. (Inv. L. 1091). *Romula*. Fragment rupt din partea inferioară cu profil a unei lepezi din marmură, care măsoară $14 \times 11 \times 4$ cm și are litere înalte de 2,4—2,8 cm (figura 1*b*)

.....

d]ec(urio) mu[nicipii].....
ex vot]o l(ibens) d(edit).....

Notarea ce i-am făcut-o în 1942⁶, după manuscrisele lui Tocilescu⁷ trebuie părsită în favoarea celei de mai sus. Acest monument votiv rămîne prețios prin faptul că, pus de un anonim în calitate de decurion al municipiului Romula, este al treilea cunoscut care amintește de acest rang acordat orașului respectiv; dar și de astă dată, nu putem ști cînd și ce împărat i-a acordat această favoare⁸.

7. (Inv. L. 1142). *Romula*. Colțul de sus din dreapta al unei plăci de marmură care măsoară: $13,8 \times 12,5 \times 2$ cm și cu litere înalte de 5,3 cm (figura 1, *e*).

..... nus
[cob(ortis) sau al(ae).....T]bra-
 [cum]

¹ Vol. 5135, p. 91.

² «Olt. rom.», nr. 27, p. 328.

³ Carnetele, nr. XV și XXIV.

⁴ C.I.L., III, 14. 216. Prima dată s-a publicat de Gr. Tocilescu, în Arch. epigr. Mitth., XIX, (1896) nr. 70, p. 213, fără desen și fără dimensiuni.

⁵ «Olt. rom.» p. 117 și urm. Inscripția datează din anii 198—209 e.n.

⁶ «Olt. rom.», nr. 69, p. 335.

⁷ V. 5135, p. 56.

⁸ C.I.L., III, 7429 (= 753) = Dessau, ILS. 1465 și C.I.L., III, 8033.

Literele HRA sînt sigure și nu văd o altă întregire posibilă, decît cea propusă. Nu putem ști precis numele unității de traci, din care face parte anonimul din primul rînd al inscripției¹

8. (Inv. L. 1103). *Romula*. Fragment dintr-o lespede din marmură de mărimea: 17 cm 5 × 7,8 × 2 cm² (figura 1, i). Probabil:

.....
Ge[*min*?].....

Fig. 1

9. (Inv. L. 1166) *Romula*. Bucată din cîmpul central al unei lespezi din marmură, avînd dimensiunile: 10,5 × 9,5 × 1,5 cm și litere înalte de cca 6 cm (figura 1, c).

.....
O.....
xAr.....

¹ Gr. Tocilescu, Mss. Acad. R.P.R., vol. 5133, p. 58 și «Olt. rom.», nr. 55, p. 333.

² Tocilescu, op. cit., p. 58–77 și «Olt. rom.», nr. 76, p. 336.

Prima literă din rîndul 2 este mai mică și aparține unui numeral, după care urma un nume de persoană ¹. Aparține, probabil, unui monument funerar.

10. (Inv. L. 1101). *Romula*. Fragment rupt de la marginea de jos a unei plăci din marmură, lung de 18,5 cm și cu litere înalte de 4,8 cm (figura 27, *w*).

.....O.....
P]io In[victo].....

Făcea parte dintr-un monument onorific dedicat unui împărat din prima jumătate a secolului al III-lea e.n. ²

11. (Inv. L. 1234). *Romula*. Fragment rupt dintr-o placă de marmură de dimensiunile: 8,7 × 8,7 × 3,8 cm, cu litere înalte de cca 5 cm³. (figura 26, *n*). Probabil:

.....?Ca]es[ar?.....
 ...? Inv]ic[to?

12. (Inv. L. 1133). *Romula*. Fragment rupt de la marginea superioară a unei plăci de marmură ce avea dimensiunile: 15,5 × 12,5 × 4 cm și litere înalte de 6,5 cm (sec. II e.n.) (figura 26, *b*). Sub cele două litere conservate din rîndul 1 apare un desen fragmentar, de formă circulară și cu o dungă dispusă în felul unei raze ⁴. Probabil:

.....? Imp] Ca[esar?.....

13. (Inv. L. 1165). *Romula*. Fragment dintr-o placă de marmură avariată de foc, avînd mărimea: 15 × 8,5 × 3,5 cm și litere înalte de 3,5 cm⁵ (figura 27, *j*).

.....s Bo.....
d.....

14. (Inv. L. 1126). *Romula*. Bucată dintr-o placă de marmură de mărimea 10 × 8 × 1,5 cm⁶ (figura 27, *c*).

.....Pi[us?.....
i.....

15. (Inv. L. 358). *Rădari*, raion Filiași, reg. Craiova. Fragment dintr-un bloc de calcar nisipos înalt de 52 cm (figura 1, *g*). După manuscrisele lui Gr. Tocilescu ⁷ a fost notat de noi în 1942 ⁸, diferit și incomplet.

.....SVI.....
 [le]g(ionis) XIII G[eminae].....se/
 [v]ivo s(upra)s(cripti) [et....con-]
 ingi [fecit]

¹ Gr. Tocilescu, loc. cit., și «Olt. rom.», nr. 80, p. 336.

² Gr. Tocilescu, Mss., v. 5135, p. 58 și «Olt. rom.», nr. 61, p. 334.

³ Ibid., p. 77 și «Olt. rom.», nr. 63, p. 334.

⁴ Ibid., p. 56 și «Olt. rom.», nr. 62, p. 334.

⁵ Ibid., v. 5133, p. 58 și «Olt. rom.», nr. 75, p. 336.

⁶ Ibid., p. 66 și «Olt. rom.», nr. 79, p. 336.

⁷ Ibid., p. 23.

⁸ «Olt. rom.», nr. 180, p. 349.

Piatra a aparținut unui veteran din legiunea a XIII-a Gemina, care după ce a primit *honesta missio* și-a întemeiat o gospodărie în vecinătatea așezării romane cu nume necunoscut de la Răcari.

16. (Inv. L. 1160). *Răcari*, raion Filiași, reg. Craiova. Așchie ruptă din profilul și partea de sus a trunchiului unui altar cioplit în calcar nisipos, de mărimea: $22 \times 17 \times 7$ cm și cu litere înalte de 5 cm (figura 1, j). După cum rezultă dintr-o etichetă aplicată pe fragment, el a fost descoperit în săpăturile făcute în castrul roman, de Gr. Tocilescu, în mai 1897.

[I]mp. Cae[s. M. Aurelio
[Ant]on[ino].....
.....i ?

În rîndul 1 avem o ligatură AE. Acest monument votiv a fost dedicat, judecînd și după aspectul literelor, lui Caracalla sau Elagabal.

17. (Inv. L. 1231). *Răcari* — raion Filiași, reg. Craiova. Așchie ruptă din profilul inferior de la o *ara* de marmură¹, avînd dimensiunile: $35 \times 16,5 \times 12$ cm și litere înalte de 4 cm (figura 1, f).

.....
.....? po]sui[t.]
.....

18. (Inv. L. 1020). *Răcari* — raion Filiași, reg. Craiova. Fragment de calcar nisipos, de mărimea: $32 \times 24 \times 13$ cm și cu litere înalte de 5 cm (figura 30, c).

.....
.....et.....
.....? m]at(er) f[il(io)]?
?b(ene)]m(erenti)]p(osuit)]

Se pare că avem un monument funerar pus de unul din părinți pentru fiul lor, toți cu nume necunoscut²

19. (Inv. L. 1020, A—C). Bumbesti, raion Novaci, reg. Craiova. Trei fragmente din profilul superior al unui altar cioplit în calcar nisipos, înalte de 36, 29 și 22 cm. Înălțimea literelor: 4,5 cm (figura 30, d-f).

Imp. [Caes.] M. Aurelio An-
ton[ino. P.F.] Au[g. Parth.
Ma]ximo [Britan(n)ico Ma-
ximo [.....
.....

Aceste trei fragmente cu inscripția aproape ștearsă din cauza pietrei nisipoase fac parte dintr-un monument cunoscut, care a fost descoperit ca material de construcție în ruinele pretoriului castrului de piatră de la Bumbesti³. Din el, Gr. Tocilescu a mai aflat alte patru fragmente menționate și schițate în manuscrisele sale, dar pe care nu le-am mai găsit la Muzeul din București, unde probabil s-au sfărîmat. Se pare că în fragmentele pierdute este amintit și *C. Iulius Septimius Castinus*, legatul celor trei Dacii, sub Caracalla, căruia îi este sigur dedicată această inscripție, probabil, prin anii 215/216⁴. Caracalla și tatăl său au fost populari între soldații cas-

¹ Gr. Tocilescu, Mss., vol. 5133, p. 286 și «Olt. rom.», nr. 179, p. 349.

² Ibid., p. 286 și «Olt. rom.», nr. 178, p. 349.

³ D. Tudor, «Bul. Comis. Mon. Ist.», 1940, fasc. 103, p. 27 și «Olt. rom.», nr. 171, p. 247.

⁴ V. «Bul. Comis.», loc. cit.

trului de la Bumbești, prin construcțiile ce au realizat aici, cu concursul cohorței I Aurelia Britonum milliaria Antoniniana¹.

20. (Inv. L. 1152). *Slăveni* — raion Caracal, reg. Craiova. Fragment rupt din trunchiul și profilul inferior al unui altar votiv cioplit în calcar de Vrața-R. P. Bulgaria, înalt de 12,5 cm și cu litere înalte de 3,7 cm². (figura 19, c).

.....
D.....
[v]ot(um) [pos(uit)]. ..

21. (Inv. L. 1150). *Localitate necunoscută*. Partea de sus a unui relief din marmură, de mărimea 10 × 15 × 3,5 cm și cu litere înalte de 1 cm (figura 30, a).

Herculi

Din partea sculpturală se păstrează bustul zeului Hercule, cu pielea leului din Nemea pe umărul stâng, iar în mîna dreaptă, distrusă, va fi avut măciuca. Caracterul literelor și stîngăcia figurii ne arată pe un modest pietrar de țară³. Fragmentul acesta a făcut parte din colecția maiorului Papazoglu, care a strîns antichități romane numai din Oltenia⁴.

22. (Inv. L. 1021). *Loc. nec.* Fragment rupt din latura stîngă a unui monument din calcar nisipos întîlnit în stațiunile romane din nordul Olteniei (Bumbești, Răcari, Copăceni, Bivolari etc.) Măsoară: 35 × 24 × 1,5 cm și are litere înalte de 6 cm. (figura 18, e).

.....
 ex o[pt]ione?
 ra

23. (Inv. L. 457). *Loc. nec.* Fragment dintr-un monument funerar cioplit în calcar de Vrața folosit în așezările romane din cîmpia românățeană (Sucidava, Romula, Slăveni etc.) Această bucată, ruptă dintr-un monument funerar, este înaltă de 50 cm, groasă de 33 cm și cu litere înalte de 5 cm. (figura 22, b).

.....
vi]×(it)an[nis].....

24. (Inv. L. 459). *Loc. nec.*, dar din aceeași regiune ca și precedentul. Fragment dintr-o *ara* tăiată în calcar de Vrața, înalt de 38 cm, gros de 15 cm și cu litere înalte de 10 cm. (figura 23, b).

Tib[er]ius.....
 le?

Cîmpul inscripției era mărginit de un frumos profil sculptat cu ovuri, denticoale și un astragal ce alerga în felul obișnuit: o perlă alungită urmată de două circulare. După litere și sculptură, fragmentul făcea parte dintr-un monument de seamă, lucrat în secolul II e.n.

¹ C.I.L., III, 14 485, a și «Bul. Comis.», p. 18 și urm.

² Gr. Tocilescu, Mss., v. 5133, p. 85 și «Olt. rom.», nr. 197, p. 351.

³ Pentru cultul lui Hercule în Dacia inf., v. «Olt. rom.», p. 111 și urm.

⁴ Inventarul la Muz. Naț., p. 51, nr. 1095. Pe eticheta lipită pe obiect stă scris: «CDRCP, 1095, basorelief mic cu partea superioară a unui roman».

25. (Inv. L. 1279). *Loc. nec.* din aceeași regiune cu nr. 23 și 24. Fragment rupt din latura stîngă a unei inscripții, avînd dimensiunile $21 \times 20 \times 13$ cm și litere înalte de 1,5 cm — 5 cm (figura 20, *d*). În rîndul 1 avem ligaturile *RO* și *AL*.

.....
pro salu[te sua]
suor[umque]
v(otum) l[ibens] p(osuit)].

26. (Inv. L. 1267). *Loc. nec.* Fragment dintr-un bloc de calcar din cariera de la Gura Văii, raionul Tr. Severin, reg. Craiova, folosită de orașul Drobeta și așezările rurale vecine. Măsoară: $22 \times 22 \times 22$ cm și literele sînt înalte de 7,5 cm (figura 22, *g*).

Piatra prezintă urme de mortar, fiind întrebuințată ulterior ca material de construcție.

.....
leg(io) sau *leg(atus)*.....

27. (Inv. L. 1210). *Loc. nec.*, pentru care vezi nr. precedent. Fragmentul este rupt de pe latura dreaptă a unei lespezi tăiată, în calcar de Gura Văii, cu dimensiunile de: 22 cm înălțime, 23 cm lat. și 30 cm gros. Înălțimea literelor variază de la 2—4,5 cm (figura 24, *c*).

Inscripția este încadrată de un profil simplu.

.....
? *Her]culi*
 ati
 an
 dil
 ? *ni*

În ultimul rînd păstrat avem o ligatură *NI*. Se pare a fi un monument legat de cultul lui Hercule.

II. DOBROGEA

28. (Inv. L. 556). *Axiopolis*. Fragment din partea superioară a unui altar din calcar de mărimea: $50 \times 40 \times 37$ cm și cu litere înalte de 6 cm (figura 2, *b*).

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo)
 Sab[inus?].....

Proveniența acestui altar ne este asigurată de o însemnare a lui P.Polonic¹, din care se constată că inscripția mai avea pe atunci și alte litere păstrate, dar nu știm întrucît acesta le-a copiat exact.

29. (Inv. L. 1134). *Axiopolis*. Colțul de sus din stînga al unui altar de calcar, înalt de 21,5 cm și cu litere înalte de 3,5 cm (figura 2, *g*).

Io[vi Opti-]
mo[Maximo]

¹ Carnetul de săpături XXX din 1899. În rîndul 2, el dă *Babui*... în loc de *Sab*..., cum clar se vede pe piatră. Al treilea rînd, care este astăzi complet șters, ar fi fost, după P. Polonic, *O Pue*...

După cum ne arată o însemnare a lui P. Polonic¹, acest fragment a fost descoperit la poarta de nord a cetății Axiopolis. Cultul oficial al lui Jupiter optimus maximus este dintre cele mai obișnuite în provincii.

30. (Inv. L. 1248). *Axiopolis*. Fragment din buza și bazinul unei albioare din marmură, avînd mărimea: $24 \times 14,5 \times 11,5$ cm, adîncimea de 5,7 cm și

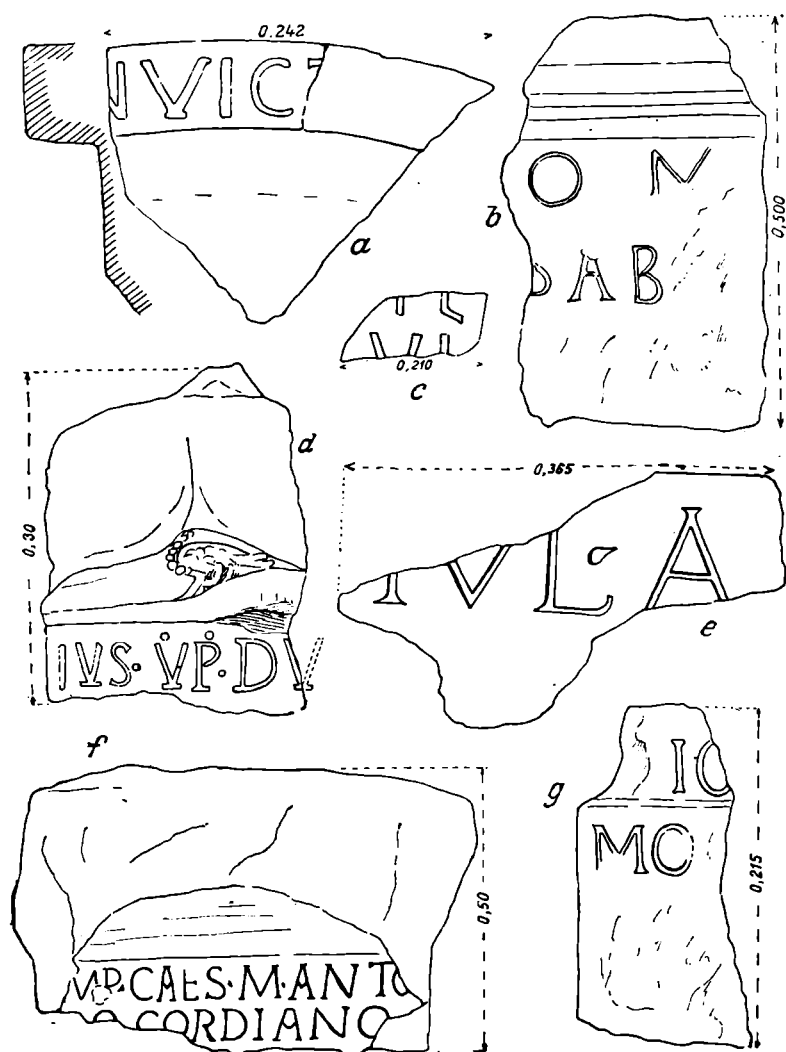

Fig. 2

litere înalte de 3 cm (figura 2, a). Obiectul este notat ca provenind din Axiopolis în manuscrisele lui Gr. Tocilescu² și într-un carnet de săpături al lui P. Polonic³. Din ambele izvoare rezultă că fragmentul avea o inscripție mai completă, astăzi aşchiată:

.....I]nvict[o].....

Credem că nu poate fi pus în legătură cu epitetul *invictus* atribuit unui împărat din secolul III e.n., ci cu zeul Mithra. Albioara de piatră va fi fost folosită ca obiect

¹ Carnetul XXX.

² Mss. vol. 5131, p. 113.

³ Carnetul XXX.

de ritual, într-o *spaelea* a acestei divinități¹, al cărei loc va fi fost în malurile Dunării vecine. Ținând seama de lungimea buzei vasului, inscripția întreagă putea să capete forma

[*Deo Soli I]nvict[o Mithrae]*.

31. (Inv. L. 1107). *Axiopolis*. Fragment rupt din zona centrală a unui relief din marmură care reprezenta, în dimensiuni mari, un *sacrificium Mithriacum*. Măsoară: $30 \times 26 \times 10,5$ cm și literele sînt înalte de 5,5 cm (figura 2, d).

Obiectul a fost descoperit de tov. I. Barnea, cu ocazia unei vizite făcute la ruinele cetății, în 1948. Din repertoriul sculptural, se mai păstrează partea din urmă a taurului și sub el, scorpionul deasupra unui fragment din corpul șarpelui alungit sub pîntecele animalului.

.....*ius v(ir) p(erfectissimus) du*[x.....

Dedicantul, din al cărui nume nu mai avem decît ultimele trei litere este un personaj important. A făcut parte dintre *duces limitanei* ai Dunării dobrogene și avea comanda trupelor din întreaga provincie Scythia². Un astfel de comandament fu instituit prin reforma militară a lui Dioclețian. Monumentul nostru datează din secolul al IV-lea și ne arată că Mithras este adorat la Axiopolis și de comandantul suprem al ținutului, care va fi așezat acest relief, în urma unei vizite făcute sanctuarului zeului și trupelor locale. Prin analogie cu alte inscripții locale, titulatura sa este de întregit: *dux limitis provinciae Scythiae*³.

32. (Inv. L. 473). *Axiopolis*. Fragment dintr-un bloc din calcar de mărimea $55 \times 30 \times 26$ cm cu litere înalte de 5 cm (figura 3, g).

[*Dis M*]anibus
[*Iuli*]a Maced[onica]

.....

Întregirea dată astfel acestui monument funerar ne este asigurată de o însemnare mai bună, notată imediat după descoperirea monumentului, de P. Polonic, la săpăturile din 1899 și pe care Gr. Tocilescu nu le-a publicat⁴.

33. (Inv. L. 1118). *Axiopolis*. Lespede fragmentară din calcar, cu frumoase litere din secolul II e.n. Măsoară: $36,5 \times 19,5 \times 10,5$ cm și are litere înalte de 10 cm (figura 2, e)

.....
.....*Iul(ius) A*.....
.....

Lespedea provine probabil dintr-un monument funerar al unui localnic cu stare materială bună. Descoperirea sa, la Cernavodă, o menționează Gr. Tocilescu⁵ și P. Polonic⁶.

34. (Inv. L. 1139). *Axiopolis*. Partea inferioară a unei lespezi din calcar, avînd dimensiunile: $14 \times 14 \times 8$ cm și litere înalte de 3 cm⁷ (figura 3 b).

.....
.....*Her]cula[nus.....bene]*
.....*me[renti]*
.....
[*posue]runt*.

¹ Vasele folosite în mithraea, cf. F r a n z C u m o n t, Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra. Bruxelles, 1896—1898, v. I, p. 80. Atari monumente mithriace nu sînt cunoscute pînă acum la Axiopolis.

² V. Pârvan, Salsovia. București, 1906, p. 18 și R. Vulpe, Hist. anc. de la Dobroudja. București, 1938, p. 283 și urm.

³ CIL., III, 764, 12 486 și V. Pârvan, Salsovia, p. 27 și urm.

⁴ Carnetul XXX, Cogumentul *Macedonica* nu apare în inscripțiile din Illyricum.

⁵ Mss. vol. 5131, p. 90 și 108.

⁶ Carnetul XXX.

⁷ Tocilescu, Mss. vol. 5131, p. 108 și P. Polonic, Carnetul XXX.

Monumentul acesta funerar este pus de mai multe persoane, între care una poartă cognomenul *Herculanus*.

35. (Inv. L. 1108). *Axiopolis*. Fragment dintr-o placă de calcar, cu dimensiunile: $24 \times 17 \times 8$ cm și litere înalte de 4,8 cm (figura 3 i). A fost adus de tov. I. Barnea, care l-a descoperit zidit în scara modernă a unui bordei instalat în ruinele cetății.

.....
et co[ni]ngi?.....
Aur(elius) As.....

În rîndul 2 avem ligatura AV. Al doilea nume al celui ce pune acest monument funerar, soției și altor rude, poate fi reîntregit în numeroase feluri: Asclepius, Asiaticus, Aspendo, etc.

36. (Inv. L. 1218). *Axiopolis*¹. Colțul de jos din stînga al unui bloc din calcar de mărimea: $29,5 \times 20 \times 17$ cm și cu litere înalte de 4,5 cm (figura 3, j). Textul era închis într-un profil pe care erau sculptați vreji cu foi și struguri, o dovadă în plus despre caracterul său funerar.

.....
et sibi v[ivus] posuit

Între cuvinte sînt ca semne distincte obișnuitele *bederae distinguentes*.

37. (Inv. L. 1209). *Axiopolis*. Bucată de calcar ruptă de pe latura din dreapta a unei lespezi de mărimea: $39 \times 28,5 \times 13,5$ cm și cu litere înalte de 7,5 cm (figura 3 b). Cîmpul inscripției fusese încadrat de un profil cu coarda de viță, după care rezultă a fi o piatră de mormînt.

.....*Caes-*
[sianus?].....*]At-*
[ticus?].....*]um*
[vixit] an(nis)

În rîndul 1 avem o ligatură AE. Deși lipsește frunza de iederă ca semn despărțitor, în rîndul 3 s-ar putea întregi și *leg(ionis) V M(acedonicae)*. Dacă în text sînt pomeniți mai mulți defuncți, în rîndul 2, după cognomenul obișnuit *Caessianus*² se poate admite și întregirea *vix(it) an(nis)*. Proveniența monumentului s-a putut stabili cu ajutorul unui album de fotografii luate cu prilejul săpăturilor de la Axiopolis de către Gr. Tocilescu și păstrat acum în biblioteca Muzeului din București (inv. 255).

38. (Inv. L. 1204). *Axiopolis*. Colțul de jos din stînga al unei lespezi funerare ce măsoară: $43 \times 30 \times 15,5$ cm, cu litere frumos adîncite, înalte de 4—7 cm (figura 3, a). Un frumos profil, pe care se desfășoară coarda de viță încărcată cu struguri și frunze, mărginește epitaful³.

.....*Mercur]ialis*
Titia
filio
vivi p(osuerunt).

39. (Inv. L. 987). *Axiopolis*. Fragment dintr-o bază de statueta cioplită în marmură, de mărimea: $20,5 \times 18,5 \times 8$ cm și cu litere înalte de 2,5 cm (figura 3, e).

¹ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5131, p. 108 și P. Polonic, Carnetul XXX.

² C.I.L., III, p. 2384.

³ P. Polonic, Carnet XXX. *Mercurialis* este de asemenea un nume frecvent în părțile iliriene, cf. C.I.L., III, p. 2401. *Titius* și *Titia* sînt italice, cf. I.I. Russu, An. Inst. St. Clasice-Cluj, V, p. 286.

Din sculptură se păstrează piciorul stîng al unui personaj, încălțat și cu dunga hainei căzută alături ¹.

.....Caes(ari) n(obilissimo).....

În text este ligatura AE. Statueta a fost ridicată pentru un principe al dinastiei constantiniene. În rîndul 2 trebuie adăugat un *fortissimo*, *florentissimo* etc ².

Fig. 3

40. (Inv. L. 882). *Axiopolis*. Fragment din calcar descoperit la poarta de nord a cetății ³; are dimensiunile: $14 \times 14 \times 11$ cm și litere înalte de 8 cm. Făcea parte dintr-o mare inscripție, se pare dedicată unui împărat și plasată chiar deasupra porții (figura 26, c).

.....
.....Au[gustus?].....
.....

¹ P. Polonic, Carnetul XXX.

² Exemple suficiente în C.I.L., III, p. 2445 și urm. și 2645 și urm.

³ P. Polonic, Carnetul XXX.

41. (Inv. L. 1217). *Axiopolis*. Fragment dintr-o lespede de calcar, lungă de 28 cm, lată de 17,5 cm și cu litere înalte de 10 cm¹ (figura 3, f).

.....
 uxo[r]

42. (Inv. L. 1128). *Axiopolis*. Fragment din marmură, avînd mărimea: 9 × 6,5 × 2 cm, (figura 3, c—d). Este scris pe ambele fețe, în epoci diferite ².

a: *ar.* *b:* *us*

43. (Inv. L. 1266). *Axiopolis*. Bloc din calcar, lung de 32 cm și lat de 28 cm. Înălțimea literelor: 5 cm.

.....
 I
 [*vix(it) ann(is)*]. *X X*
 G

Deci, un monument funerar din care s-a păstrat o parte din latura stîngă cu o parte din profilul marginal ³ (figura 27, v).

44. (Inv. L. 1211). *Troesmis*. Baza fragmentară de la o lespede din calcar, care măsoară: 38 × 35 × 14 cm și are literele (martelate parțial) înalte de 4 cm (figura 4, b).

.....
 Amandus
m(issus) h(onest) m(issione).

Textul se termină jos cu o frunză de iederă ⁴. Cel eliberat de sub arme poartă un nume comun și a făcut parte din garnizoana de la Troesmis, formată pînă pe la 167 e.n. din legiunea V Macedonica.

45. (Inv. L. 1144). *Aegyssus*. Fragment dintr-o lespede de calcar lung de 21 cm descoperit la Tulcea, în 6 august 1900 (eticheta lipită pe obiect) (figura 2, c).

.....
 IL
 ?vi]xi[t][annis...?

46. (Inv. L. 324). *Ulmetum*.⁵ Bloc fragmentar din calcar, avînd dimensiunile: 57 × 50 × 40 cm și litere înalte de 6 cm (figura 5, a).

.....
Imp. Caes. C. Iulius Verus M]aximin[us Aug *et*
C. Iulius Verus] Maximus [nobilissimus Caesar
 Ianuarius
 ? Fla]cco
 es
 s

¹ P. Polonic, Carnetul XXX

² Ibid.

³ Gr. Tocilescu, Mss. 5131, p. 11 și P. Polonic, Carnetul XXX.

⁴ Ibid.

⁵ Gr. Tocilescu, Mss. 5132, p. 63.

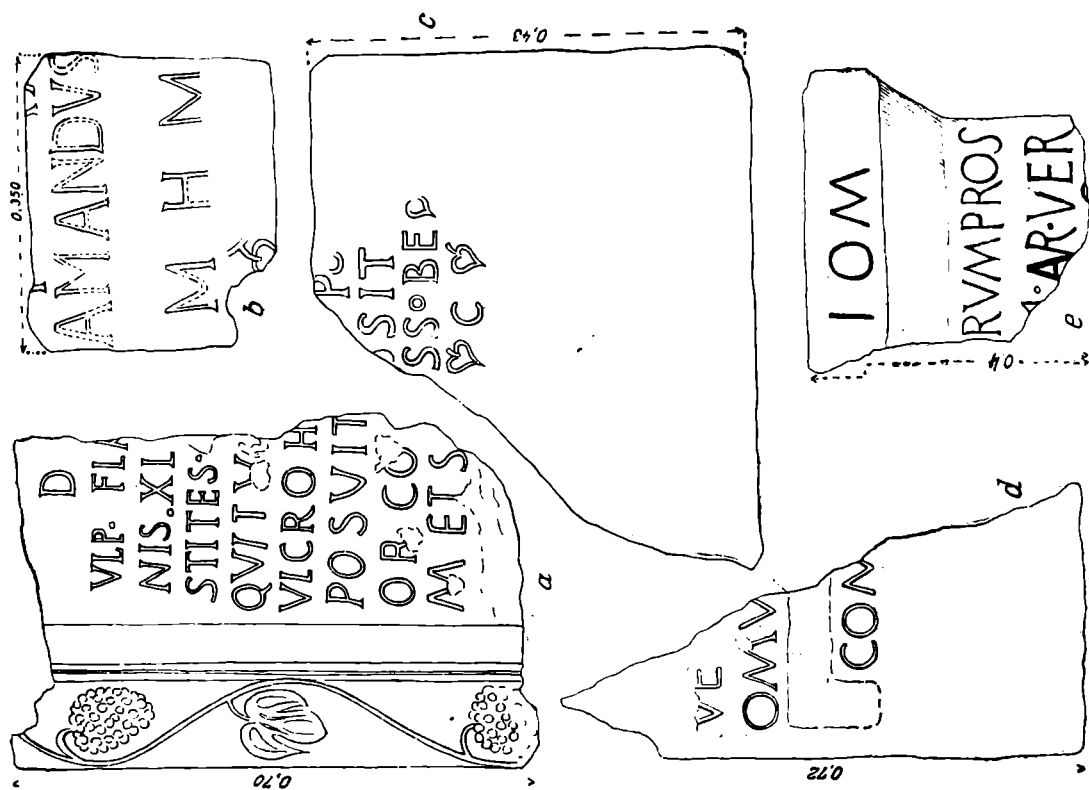

Fig. 4

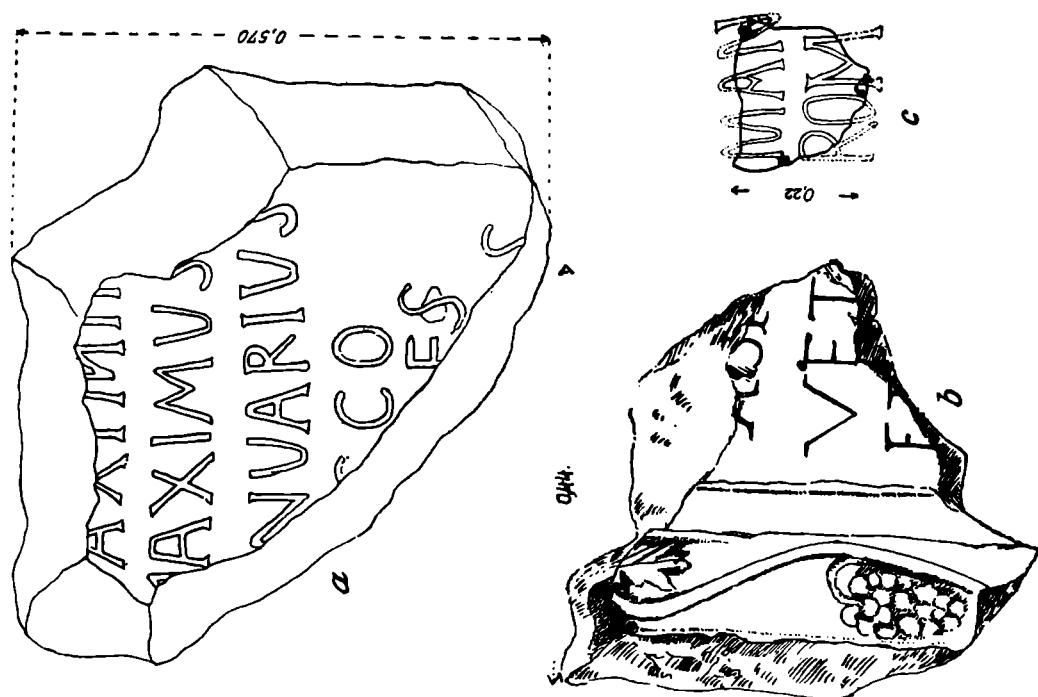

Fig. 5

47. (Inv. L. 1219). *Tomi*. Lespede din marmură, avînd mărimea: $43 \times 32 \times 8$ cm și litere înalte de 2—3 cm, (figura 6). În dungă, mai păstrează încă un cui de fier prins cu plumb cu ajutorul căruia se fixa, probabil într-o firdă de *columbarium*.

*Q(uintus) Allidius Celer
veter(anus) coh(ortis) I
Lusitanor(um) mi-
litavit annis
XXVI. vixit ann(is) L.
Q(uintus) Allidius Poti-
tus patrono be-
nemerito posuit.*

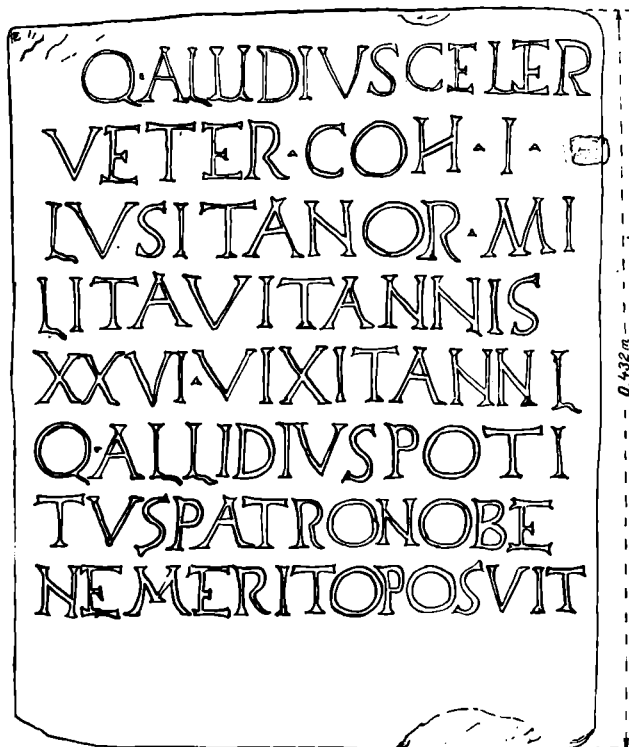

Fig. 6

Forma *benemeritus* este întâlnită mai rar decît *benemerens*. Nume ca *Allidius*¹, *Celer*² și *Potitus*³ sînt obișnuite în onomastica latină provincială. Cel care pune această piatră funerară este un libert, fost sclav al veteranului Celer, de la care, după eliberarea din robie, adoptă *praenomen* și *nomen gentile*. Eliberarea din sclavie poate să fi avut loc după moartea acestui *patronus*, care o va fi hotărît prin testament.

Important este în acest epitaf, unitatea în care servise veteranul: *cohors I Lusitanorum*. Diplomele militare și inscripțiile particulare ne-au păstrat trei cohorte lusitane cu aceeași cifră. În Panonia, staționează între anii 60—167 e.n. o *cohors I Lusitanorum*⁴. O altă *cohors I Lusitanorum* și-a avut lagărul în Moesia superioară, la *Taliata* (Milanovaț, în Serbia). De aici, ia parte la războaiele lui Traian pentru cucerirea Daciei, iar după zdrobirea lui Decebal se reîntoarce în vechea sa garnizoană, unde o avem documentată, după aceea, pînă prin anii 160 e.n.⁵. Aceeași cohortă cu aceeași cifră este *cohors I Lusitanorum Cyrenaica*, în care și-a făcut stagiul veteranul Celer. A făcut parte din armata Moesiei inferioare și a staționat în Dobrogea, în tot cursul secolului II e.n. Ea și-a avut castrul în localitatea Cius (Hasarlic, pe Dunăre)⁶. Lipsa epitetului *Cyrenaica* din piatra funerară a lui Celer nu constituie o piedică pentru identificarea propusă. El lipsește

¹ C.I.L., III, 3477 și 6156.

² Ibidem, passim.

³ Ibidem, 6492, 12.014 etc.

⁴ W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen* etc. Berlin, 1938, p. 162.

⁵ Ibidem, p. 163.

⁶ Ibidem, p. 163 și urm.

și din alte inscripții, ca aceea a veteranului *M. Ulp. Domitius*, născut în *Antho* (?) și înmormântat în *Cius*¹ și la fel în piatra de mormânt a veteranului *C. Artorius Saturninus* originar din *Siscia* și decedat în *Tropaeum Traiani*². În sfârșit, lipsa epitetului *Cyrenaica* se mai constată și într-o diplomă militară, deci un act oficial, emisă în anul 138 e.n.³

Q. Allidius Celer este al treilea veteran al acestei cohorte, care, după eșirea de sub arme, se stabilește în regiunile dobrogene. El și-a ales ca loc de retragere orașul Tomi, și este probabil ca în teritoriul acestei vechi colonii grecești, să fi fost împrăștiat, lucrându-și pământul cu sclavi⁴. Din numele său rezultă că avea cetățenia romană, încă din vremea când a intrat în armată.

48. (Inv. L. 467). *Tomi*⁵. Fragment dintr-o stelă de marmură, de mărimea: 52 × 48 × 13 cm și cu litere înalte de 5 cm (figura 7).

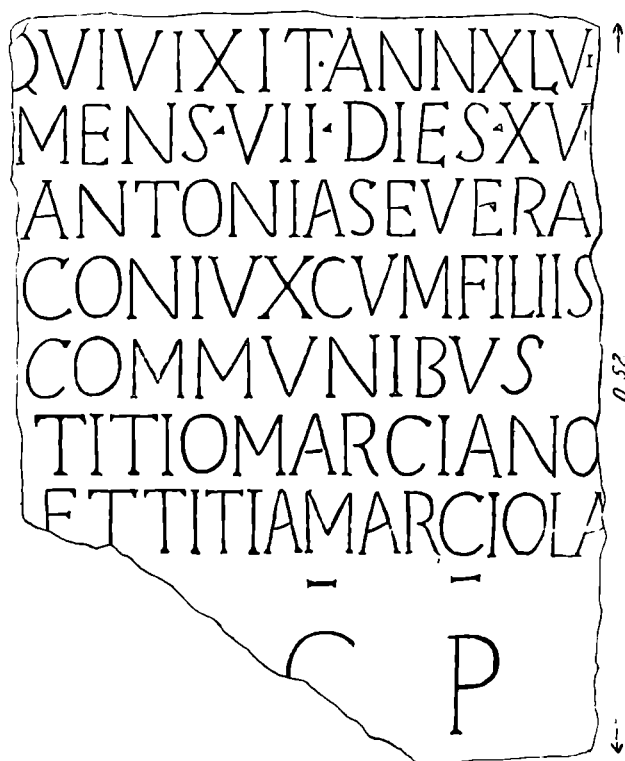

Fig. 7

.....
qui vixit ann(os) XLVI
mens(es) VII, dies XVI.
Antonia Severa
coniux cum filiis
communibus
Titio Marciano
et Titia Marciola
[t(itulum?)] c(arissimo) p(osuerunt).

Probabil, din lipsa spațiului, ultimul semn al cifrelor de la sfârșitul rîndurilor 1 și 2 sînt reduse ca înălțime, dar, în nici un caz, nu pot fi socotite ca semn de abreviație. În colțul de jos din stînga, acum rupt, este loc și pentru o abreviație *titulum* sau *memoriam*. Deasupra lui C și P din ultimul rînd este cîte un *sicilicus*.

Această inscripție funerară, prin întrebuintarea expresiei *cum filiis communibus*⁶, ne arată că, în afară de cei doi fii, *Titius Marcianus* și *Titia Marciola*, mai existau și alți frați vitregi, dintr-o altă căsătorie, fie a defunctului, fie a Antoniei Severa. În orice caz, cei doi fii pomeniți în epitaf provin dintr-o căsătorie legitimă între Antonia Severa și

¹ C.I.L., III, 12.480

² Ibidem, 12. 214, 9.

³ C.I.L., XVI, nr. 83 și Wagner, op. cit., p. 164.

⁴ În legătură cu stabilirea veteranilor romani în Scythia Minor, cf. R. Vulpe, op. cit., p. 179 și urm.

⁵ Gr. Tocilescu, Mss. vol. 5132, p. 315.

⁶ C.I.L., III, 6147, 10. 347 și 10. 505.

răposatul pentru care s-a ridicat această piatră. Numele lui nu s-a păstrat, dar ținând seama de structura asemănătoare a numelor celor doi copii ai săi, este foarte probabil ca el să se fi numit Titius Marcianus. Numele întâlnite în acest text sînt frecvent provinciale romane. Inscripția datează din prima jumătate a secolului III e.n.

49. (Inv. L. 675). *Tomi*. Partea inferioară a unei lespezi din marmură, de mărimea $33 \times 26,8 \times 8,5$ cm și cu litere înalte de 1,2 cm (figura 8). Pe o etichetă rămasă lipită pe ea, se poate încă citi: « Constanța, din săpăturile portului, 24 iulie 1906 »¹. Din frontonul sculptat al acestei plăci, se păstrează numai o bază circulară pe care va fi fost săpat bustul defunctului și cîteva dungii neclare, pe latura dreaptă a pietrei, unde era loc pentru embleme funerare.

M(arco) Sufena(e), M(arci) f(ilio), Pal(atina) (tribu) Titiano mil(iti) leg(ionis) V Mac(edonicae) b(eneficiario) co(n)s(ularis) vix(it) an(nis) XXV, mil(itavit) an(nis) VII; parentes f(ilio) p(ientissimo) f(ecerunt); b(ic) s(itus) e(st).

Fig. 8

Decedatul, Marcus Sufena Titianus își făcea stagiul militar în vremea cînd legiunea a V-a Macedonica staționa în Dobrogea la Troesmis (107—167). Piatra lui este de dimensiuni prea reduse spre a fi fost așezată pe un mormînt de înhumare. Se pare că, mort la Troesmis sau într-o expediție, el a fost incinerat, urna lui trimisă părinților ce locuiau în Tomi și așezată într-un *columbarium* local, al cărui *locus* a fost astupat cu această placă.

M. Sufena Titianus este cetățean roman și ca nume italic, probabil din Etruria și vecinătățile ei². După cît am putut cerceta, *Sufena* ca nume nu apare pînă acum în părțile răsăritene ale Imperiului roman. Familia Sufena din Tomi este venită aici din Italia.

¹ Din nefericire, numeroasele și variatele descoperiri arheologice grecești și romane (vase, sticle, bronzuri, inscripții, sculpturi, sarcofagii etc.) făcute cu acea ocazie, sînt încă nestudiate la Muzeul de Antichități din București.

² Materialul onomastic adunat de W. Schulze, Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen, în « Abhand. könig. Ges. d. Wiss. — Göttingen, ph.-hist. Kl. N.F.V. », nr. 6, 1904—1933, p. 76, 95, 239 și 530 (comunicarea I.I. Russu), la care adaug și CIL., VI. 1851, a—c = Dessau ILS. 6188, a—c.

50. (Inv. L. 340). *Tomi*¹. Fragment dintr-o lespede cioplită în calcar, avînd dimensiunile: 28 × 27 × 16 cm și literele înalte de 6,5 cm (figura 30, i).

..... Her]cula[nus
 duplic(arius) n[umeri?
 [?sin]gul(arium), sibi e[t
 MIE(?).....

Ultima literă din rîndul 2 este prea nesigură ca să putem reconstitui categoric numele unității în care servise ca *duplicarius* acest Herculanius.

51. (Inv. L. 156). *Tomi*². Partea inferioară a unui altar fragmentar din calcar, înaltă de 32 cm (figura 9).

.....
 Corne(lius) Valenti-
 nus miles co(bo)r(tis) I Cil(icum)
 Philippi(anae), fil(ius) Corne(lii) Val-
 entini ex voto posui[t].

Fig. 9

În rîndul 1 R este gravat în felul unui A. La sfîrșitul rîndului 2 avem ca semn de abreviație o frunză de iederă. În rîndul 3 există o ligatură PH, iar cuvîntul PHILIPPI din care face parte, este slab martelat.

Monumentul era un altar onorific pus pentru sănătatea împăratului Filip Arabul (244—249) de către un soldat al cohorței *I Cilicum Philippiana*, epitet care apare aici pentru prima dată, dat acestei unități. Martelarea lui întîmplată sub Decius (249—251) e făcută ușor, și din cauza scurtimii cuvîntului. În ceea ce privește cohors I Cilicum, vezi inscripția următoare.

¹ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5132, p. 306.

² Ibidem, p. 307.

52. (Inv. L. 313). *Tomi* (?). Partea de sus a unei stele funerare săpată pe o lespede din calcar, avînd mărimea: 1,45 m × 77 cm × 30 cm și litere înalte de 4 cm (figura 10). Partea sculpturală a frontonului ei este distrusă cu ciocanul. Cu destulă greutate se pot identifica aci trei *coronae* așezate în jurul unui timpan triunghiular. Textul era de asemenea încadrat cu un profil, pe care se desfășura coarda de viță.

D(is) M(anibus)
Claudie Mat- sic.
rona vixit an-
nis XXXV, Vale(n)s
eques vexil(larius) coh(ortis)
I Cil(icum) et V

1,45 m

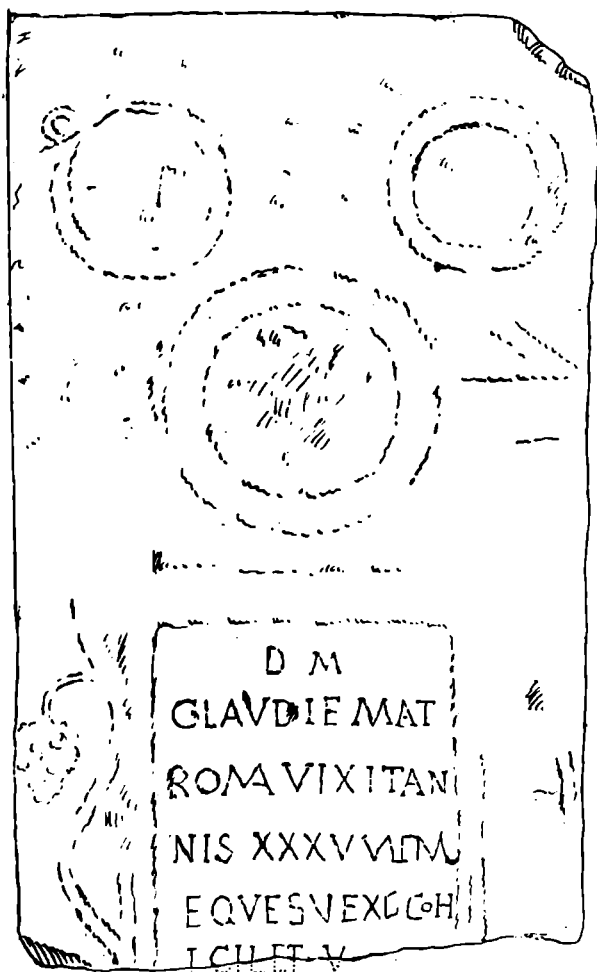

Fig. 10

Textul este gravat cu multă neîndemînare. În rîndul 3 este o ligatură NA. Cuvîntul *Valens* din rîndul 4 este gravat într-o continuă ligatură. Numele sînt curat romane. *Cohors I Cilicum milliaria* a aparținut la început armatei din Moesia superioară, ca de aci să fie trecută în Moesia inferioară unde apare prima dată în anul 134¹. e. n. În afară de *Tomi*, unde aceste două inscripții ne-o arată sigur pe la mijlocul secolului III e.n., cărămizi cu stampila ei au apărut și la *Dinogetia*, unde și-a avut garnizoana sau vexilații într-o vreme care nu se poate determina². Țigle cu ștampila ei au mai apărut apoi la *Tyras*³, unde și-a avut vexilații care au fost împinse pînă în

¹ C.I.L., XVI, 78 și Wagner, op. cit., p. 119.

² Comunicare ce datorez prof. Gh. Ștefan. Credem că pentru Dobrogea numele acestei cohorte mai poate fi reconstituit pe inscr. C.I.L., III, 14,437, 2; piatră restudiată și de G.G. Mateescu, în «Bul. Comis. Mon. Ist.», VIII, 33, 1916, nr. 14, p. 38 și urm., și descoperită la Azarlic (între Abrittus și Tropaeum Traiani). În ultimul rînd al textului, figurează unitatea: COH II ILC, pe care o putem întregi în *Coh(ortis) I C il(i)c(um)*.

³ P. Nicorescu, O inscripție a împăratului Traian, găsită la Cetatea Albă, în An. Ac. Rom. Mem. Sec. Ist., vol. XXVI, 16, București, 1944, p. 1 și urm. și pl. I,1.

Crimeia, a doua jumătate a secolului al II-lea en.n. ¹. Din cele două inscripții din Tomi se poate deduce că, în timpul domniei lui Filip Arabul, cel mai târziu, în urma presiunii goților pe coastele de nord ale Mării Negre, ea fusese readusă în Moesia inferioară și fixată, probabil, la Tomi. Funcția de *eques vexillarius* ² îndeplinită de Valens în această cohortă, indică, probabil, că era o trupă călare și în acest caz, numele ei complet este: *cohortis I Cilicum milliaria equitata*.

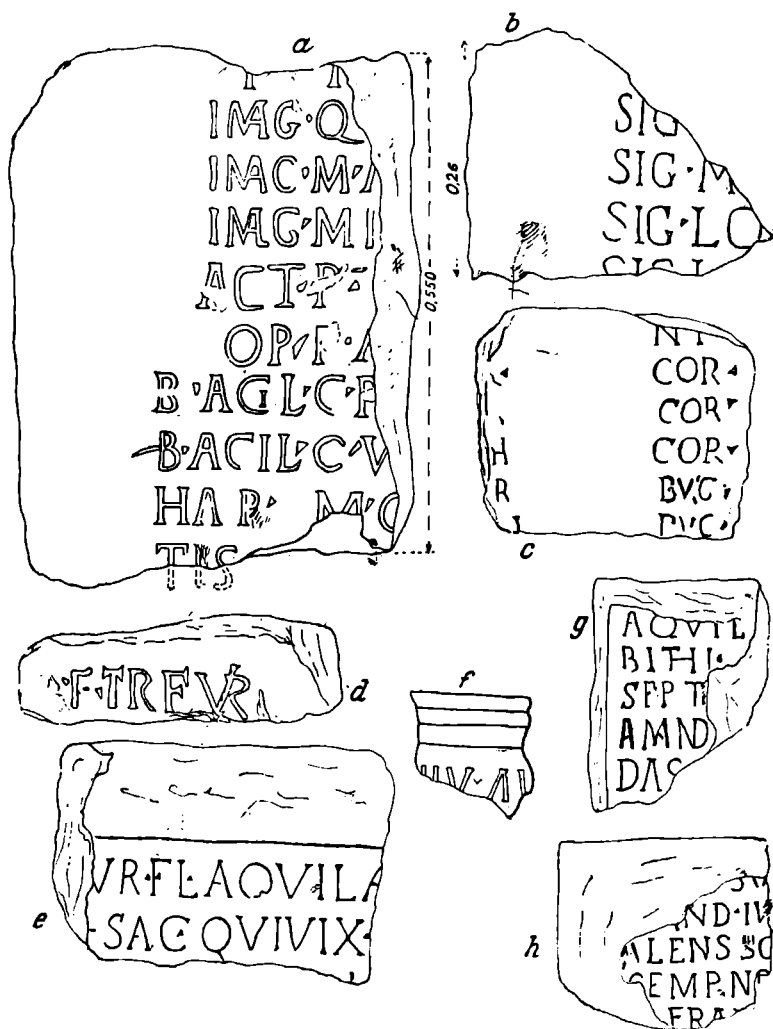

Fig. 11

53. (Inv. L. 1082). Tomi ³. Fragment dintr-o lespede din marmură, avînd mărimea: 26,5 × 24,5 × 5 cm și litere înalte de 5 cm. (figura 30, j).

.....Val]eriu[s].....
?M(arcus, Do[mitius].....
[V]ictor.....

¹ C.I.L., III, 751, b și Wagner, op. cit., p. 120.

² Cf. C.I.L., III, 2012; 8762; 9739, etc. și Cagnat, în Daremberg-Saglio, Dict. d. Ant., V, 1.

³ P. Polonic, Carnetul XXX: «Constanța 1899».

Inscripția cuprindea o serie de nume, și după caracterul literelor, ea aparține secolului al IV-lea e.n.

54. (Inv. L. 1131). *Tomi*¹. Fragment din marmură tocit mult de apele mării, în care a și fost găsit, avînd dimensiunile $16,7 \times 10,5 \times 6,7$ cm și litere înalte de 3,3 cm. (figura 30, g).

?[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]?
 ?[Iun]oni e[st Minervae]?
 ?[ceterisq(ue)] di[s deabusq(ue)]?

Dedicația pare a fi fost făcută pentru triada capitolină și alți zei.

55. (Inv. L. 658). *Tomi*². Fragment rupt dintr-o stelă funerară a unui militar roman, înalt de 73 cm. lat de 42 cm și gros de 12 cm. Înălțimea literelor este de 4 cm (figura 12). În frontonul pietrei se mai păstrează o parte din bustul sculptat al defunctului, în costum militar, caracteristic soldaților din legiuni. Peste o *camisia* și o *tunica interior*, el poartă o *lorica segmentata* terminată jos cu un rînd de lambrechine (*pteryx*). În jurul taliei este încins cu un dublu *cingulum militiae* ale cărui capete sînt înodate pe pîntece și apoi indoite simetric de o parte și de alta, pe sub centiron. Acest fel de a purta centura pare a indica pe un ofițer și nu simplu soldat,³ La șoldul stîng are fixat un *gladius*, al cărui *capulus* exagerat de lung acoperă pieptul în diagonală și nu putem stabili dacă sabia era atîrnată de un *balteus* sau era prinsă direct de centiron. Mîna sa stîngă este îndoită, cu antebrațul alipit de-a lungul săbiei pe al cărei mîner îl apucă neîndemînatec cu două degete⁴. Pe șoldul drept se zărește capătul unui *pugio*. Capul și brațul drept al personajului au fost distruse. Sculptura, comparată cu alte monumente provinciale romane din Dobrogea, este dintre cele mai reușite, în ceea ce privește redarea cu precizie a cutelor tunicii, lambrechinelor și centurei.

Din inscripție a rămas foarte puțin:

.....
[Ma]rcianus patri
 [posu]it.

Cea mai mare parte a textului fusese gravată pe frontonul monumentului, deasupra nișei ce conținea bustul defunctului, dar s-a pierdut. Din textul păstrat, se constată că piatra a fost pusă de un fiu al defunctului, probabil prin secolul al II-lea e.n., dacă luăm în considerație elementul sculptural. Acest militar a murit ca veteran, nu în activitate, fiindcă numai așa ne putem explica ridicarea monumentului de către un fiu al său.

56. (Inv. L. 424). *Tomi*⁵. Fragment dintr-o lespede de calcar, avînd dimensiunile: $74 \times 66 \times 18$ cm și litere înalte de 4 cm. (figura 13). Textul încadrat cu un profil era gravat într-o formă romboidală.

¹ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5132, p. 28 și 77.

² Ibidem, v. 5139, p. 309

³ Saglio, în Dict. d. Ant. s. v. *cingulum*, I, p. 1178 urm.

⁴ Pe sub același braț poartă în mod neobișnuit un fel de *focale*.

⁵ Gr. Tocilescu, Mss. vol. 5170, p. 73.

Fig. 12

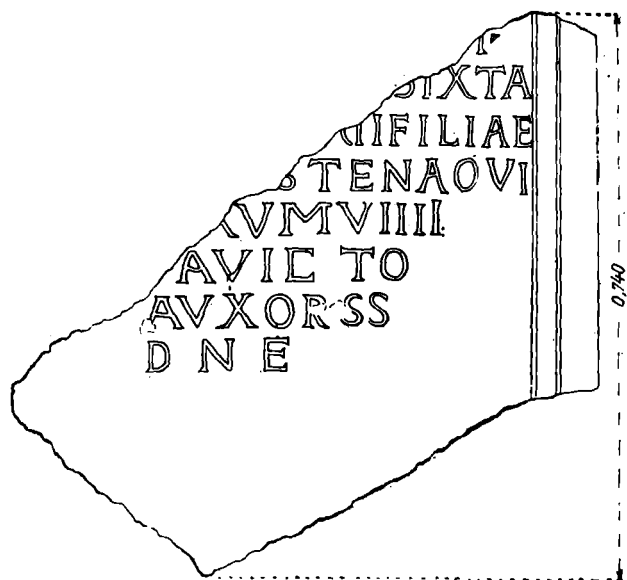

Fig. 13

.....?I..
.....Sixta
.....rii filiae
.....Stena Ovi-
[dia anno]rum VIII
.....a Victo-
[ri]a uxor s(upra) scriptis
d(evota?) n(umini?) e(orum?)

Piatra este pusă de o femeie pentru bărbatul şi ficele sale, răposati. În text apar o serie de nume deformate şi rar întâlnite ca Sixta ¹, Stena ² şi Ovidia ³. După ductul îngrijit al scrierii, piatra aparţine secolului II e.n.

57. (Inv. L. 748). *Tomi* ⁴. Stelă funerară din calcar, înaltă de 1,03 m, lată de 56 cm. groasă de 10 cm şi cu litere înalte de 2—5 cm (figura 14). În general monumentul este bine conservat, dar cioplit şi scris cu multă neîndemînare, prin secolul III e.n. Are un fron-

*D(is) M(anibus)
Aurelio Valeriano
innocentiae ple-
no, qui vixit
ann(os) XIII, mens(es)
XI dies XV, filius
Valeriani ducen(arii)
Val(erius) Florentinus
parenti posuit.*

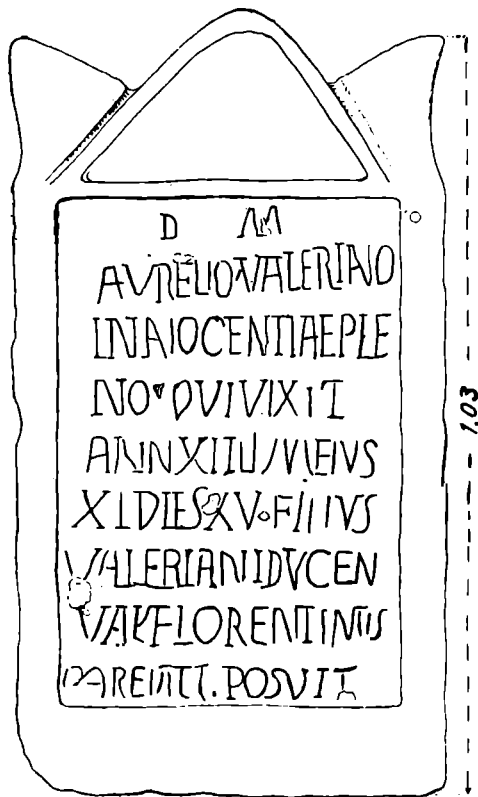

Fig. 14

ton format din două acrotere simple care încadrează un timpan triunghiular şi diform. Scrierea este şi ea închisă într-un profil simplu ⁵.

O etichetă păstrată lipită chiar pe monument, ne asigură şi ea, — că a fost desco- perit la Constanţa, în anul 1903 şi inventariat la Muzeul din Bucureşti sub nr. 63 (inventar pe care nu l-am putut găsi).

În rîndul 2 avem ligatura AN. În rîndul 4, Q este gravat ca un O ascuţit la bază. Ultimele două bare ale cifrei XII din rîndul 5 sînt unite jos. În ultimul rînd, litera N a fost gravată invers.

Cel care pune piatra este un *Valerius Florentinus*, pentru un *parens* al său Aurelius Valerianus, copil mort în vîrstă de aproape 15 ani, căruia îi convine ca *laudatio* formula *innocentiae pleno* ⁶. Rămîne într-o situaţie echivocă rudenţia cu cei doi a lui *Valerianus*

¹ Pentru *Sexta*, cf. C.I.L., III, p. 2412.

² În inscripţiile latineşti din Orient nu apare. Poate fi *Stennia*.

³ Rareori întâlnit în Răsărit, cf. C.I.L., III, 11025 şi 13628.

⁴ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5132, p. 308.

⁵ După gravare, literele fuseseră pictate cu o vopsea roşie, ale cărei urme s-au întins pe întreaga faţă scrisă.

⁶ *Laudatio* pe care nu o găsim în inscripţiile funerare din Răsărit (avînd la îndemînă numai C.I.L., III.).

Ducen . . . din pricina nominativului *filius*. Așa cum este redactat textul, ar rezulta că Aurelius Florentinus este fiul lui Valerius Ducen . . ., iar Valerius Valerianus o rudă a lor. Copilul se găsea la Tomi sub îngrijirea rudei sale, iar tatăl său era decedat mai de mult, sau se afla plecat departe.

O altă dificultate constă în întregirea lui DVCEN. Avem de ales între un nume ca *Ducen(ius)*? sau o funcție, *ducen(arius)*. În cele cinci litere ar putea fi și un nume, așa cum înclină să vadă și D e s s a - u în asemenea cazuri ¹. În cazul completării *ducen(arii)*, respectivul va fi fost un *procurator ducenarius* ², cunoscut în acea regiune ca să fie menționat între *maiores*.

58. (Inv. L. 1489). *Tomi*. Fragment dintr-o placă de marmură avînd dimensiunile: 18 × 9 × 2 cm și litere înalte de 1,7 cm. (figura 30, *b*). Descoperirea ei la Constanța ne este asigurată de o însemnare cu cerneală scrisă pe dos.

.....
 plen]itudine et copia ni[mia]
 e]orum negotioru[m]
 qu]asi audient[es]

Forma și cursivitatea literelor arată un monument din secolul IV, în plină epocă creștină pentru Tomi. Din puținul păstrat, credem că aici este vorba de o serie de prescripții date comunității creștine din Tomi de către autoritățile bisericești. Prin *audientes* sînt de înțeles catechumenii, pentru care se pare că și fuseseră afișate aceste dispoziții pe peretele unei basilici creștine din Tomi ³.

59. (Inv. L. 425). *Tropaeum Traiani* ⁴. Partea de sus a unui altar ruptă în multe fragmente și așchiată. Alăturate, aceste fragmente au dimensiunile: 80 × 60 × 52 cm și litere înalte de 4 cm (figura 15, *c*). Se poate observa că, încă atunci cînd acest monument a fost gravat, poseda o serie de spărturi pe fața ce trebuia scrisă, eșite din pricina conglomeratului calcaros în care este tăiat, și pe care pietrarul a căutat a le evita, sărîndu-le sau lungind și scurtînd rîndurile într-o parte și alta.

Deo Sancto
Eron[i].....OILINI(?)
Soz [omenus]
.....O.....e[tV]aler(ius)
.....IO.....
.....

Acest altar votiv a fost publicat de Gr. Tocilescu în două rînduri ⁵ și apoi reprodus în CIL. III, 14.437 / = 12.462 /:

DEO
 SANCTO
 APOLLINI
 PVALERIVS
 II VIR I.D

Este foarte curios, cum de a putut Gr. Tocilescu să dea o astfel de transcriere în ceea ce privește conținutul și aranjamentul textului, cînd pe piatră se vede cu totul

¹ Dessau, ILS. 2744–2745, și vol. III, 2, p. CLXXIX: *Ducen(ianus)*.

² Seeck, RE. IX, col. 1752 și urm. Pentru prescurtarea *Ducen(arius)*, cf. C.I.L., III, 99.

³ C.M. Kaufmann, Handbuch der christ. Arch., ed. II, Paderborn 1913, p. 712 și același, Handbuch d. altchrisf. Epigraphik, Freiburg, i. Br., 1917, p. 231, unde sînt citate inscripții creștine pomenind atari *audientes*. Recent inscripția s-a publicat și de I. Barnea, în Studii Teologice, VI (1954), nr. 1–2, p. 97, nr. 10.

⁴ Asupra provenienței vezi mai jos.

⁵ Castrul Tropaeum Traianum de la Adamclissi, București, 1892, p. 6 și Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Bucarest, 1900, p. 209. În ambele locuri nu se dă o reproducere în desen sau în fotografie.

altceva. Un control al lecturii lui nu se putea face, deoarece nu era însoțit de o reproducere grafică. Din acel cuvânt neclar . . . OILINI . . . el a ajuns la un APOLLINI ceea ce nu apare pe piatră, iar ERON., deși clar, a fost omis. De aceea numele divinității trebuie citit *Deo Sancto Eroni*¹, excluzându-se un sincretism cu Apollo. Dedicantii apar mai mulți, între care este de reconstituit numele unui *Sozomenus* și un altul, *Valerius*, despre care nu mai putem ști azi din cauza pietrei măcinată dacă a avut calitatea de *Ilvir i(ure) d(icundo)* cum citise Gr. Tocilescu.

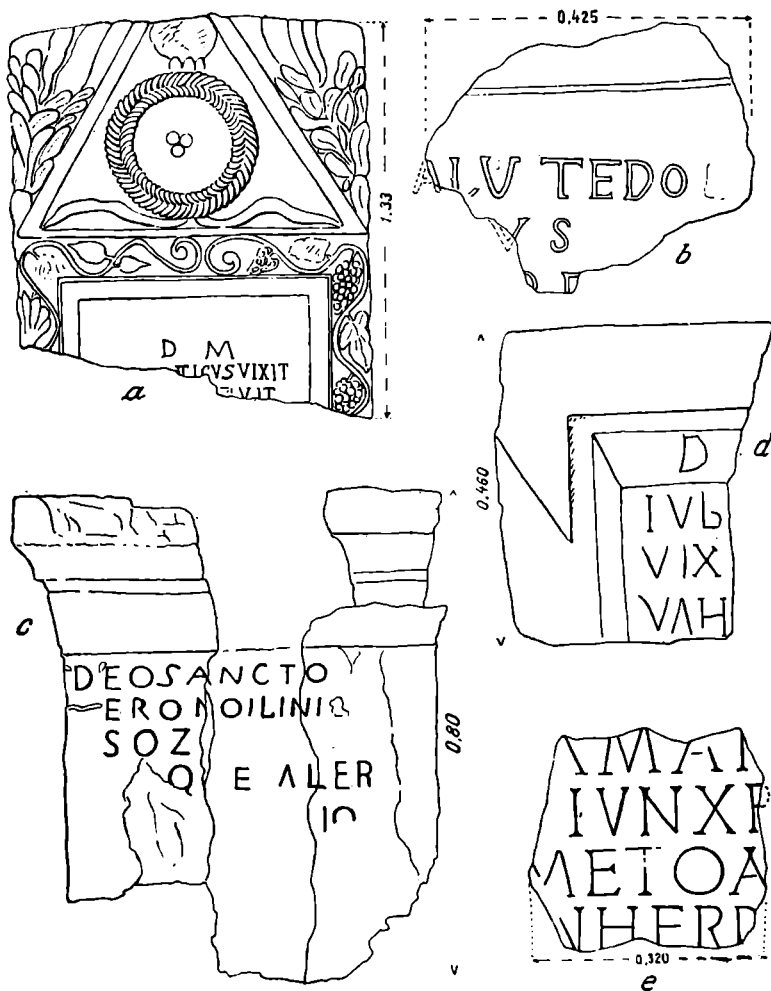

Fig. 15

60. (Inv. L. 874). *Tropaeum Traiani*². Fragment din calcar de mărimea: $28 \times 26 \times 14$ cm și cu literele înalte de 17 cm.

.....
E.....

61. (Inv. L. 1029) *Tropaeum Traiani*³. Așchie de calcar avînd mărimea: $43 \times 26 \times 8$ cm și litere înalte de 5 cm (figura 11, b). Textul acestui monument, cu unele diferențe

¹ Cf. pentru aceste epitete C.I.L., III, 8147; 12391; 14425; 14412, 2 etc.

² P. Polonic, *Carnetul XV*.

³ Gr. Tocilescu, *Mss. vol. 5132, p. 176 și Dessau, 9107*.

de lectură, a fost reprodus numai de către Dessau (ILS. 9107), după o fotografie ce i-a fost trimisă de către Domaszewski, care la rîndul său, o primise de la Tocilescu. Nu am putut găsi această fotografie.

Starea actuală

.....
Sig(nifer).....
Sig(nifer) M.....
Sign(nifer) Lo.....
Sig(nifer) I (?).....

Dessau, 9107

.....MV
 SIG. C. IV.....
 SIG. T. IV.....
 SIG. M. M.....
 SIG. LO.....
 SIG. T. AR.....

Calcarul folosit la această inscripție este identic cu cel întîlnit în textele ce placau pereții în exterior, la marele altar (mausoleu), ridicat lîngă monumentul triumfal al lui Traian de la Adamclissi¹. Textul dat de Dessau este mai lung și mai complet, fiindcă monumentul nostru a suferit de la descoperire și pînă astăzi numeroase avarii, în urma transporturilor cu ocazia aducerii la București de la Adamclissi și a schimbărilor de local survenite pentru muzeu. De aceea, ca bază de cercetare trebuie să adoptăm textul lui Dessau. Nu credem, însă, ca acest fragment să fie rupt direct din cel următor, așa cum adimite Dessau, ci pare a fi izolat de acesta.

În primul rînd păstrat (la Dessau), ne putem gîndi la o completare *immunis*, care în ierarhia militară romană, este superior ca grad celui de signifer². Încolo, inscripția conține o listă de signiferi, cel puțin cinci ca număr și așezați în coloană. Monumentul stă în legătură cu următoarele două fragmente epigrafice:

62. (Inv. L. 745). *Tropaeum Traiani*³. Fragment dintr-un bloc de calcar de aceeași specie cu cel precedent. Este de mărimea: 55 × 45 × 15 cm și cu litere înalte de 4—5 cm (figura 11, a). Ca și la fragmentul precedent, are în stînga un spațiu liber și textul păstrat gravat tot pe o coloană. În rîndurile 2—4 avem o ligatură MA. Cunoscut și notat de Dessau, în împrejurările nr. precedent⁴.

Starea actuală

.....
Im[ag(inifer)]I.....
Imag(inifer) Q.....
Imag(inifer) M.A.....
Imag(inifer) MI.....
Act(arius) P.....
Op(tio) P. M.....
B(eneficiarius) Acil(i) c(onsularis) P.....
B(eneficiarius) Acil(i) c(onsularis) V.....
Har(uspex) M. C.....
Tes(serarius).....

Dessau, 9107

IMAG. Q. DA.....
 IMAG. M. A.....
 IMAG. M. M.....
 ACT. T.
 OP. P. M.....
 B. ACI. C. D.....
 B. ACIL. C. VA.....
 HAR. M. C.....
 TES.....

Observăm că, în transcrierea lui Dessau la capetele din dreapta ale rîndurilor se găsesc mai multe litere, acum dispărute din cauza proastei conservări a pietrei, în muzeu. Micile deosebiri din interiorul textului, ca: în rîndul 4 (T în loc de P.), în rîndul 6 (ACI în loc de ACIL) etc., sînt inerente în transcrierea lui Dessau, făcută numai după o modestă fotografie trimisă de Gr. Tocilescu. De aceea, textul așa cum se conserva în momentul descoperirii, trebuie reconstituit astfel (pe Dessau l-a interesat numai numele gradelor):

¹ Majoritatea acestor fragmente se află la Muzeul din București.

² A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*. Bonn, 1908, p. 48.

³ Loc. cit.

⁴ O fotografie cu însemnarea Adamclissi, la Gr. Tocilescu, Mss., vol. 5130, p. 218. Cf. și Dessau, 9107.

.....Im[ag(inifer?)]I[ul(ius?)]..... imag(inifer) Q(uintus) Da...
 imag(inifer) M(arcus) A..... imag(inifer) M(arcus) M.....act-
 (arius) P(ublius).....op(tio) P(ublius) M.....b(eneficiarius) Acil-
 (i) c(onsularis) P(ublius)... b(eneficiarius) Acil(i) c(onsularis) Va[l-
 (erius)].....har(uspex) M(arcus) C..... tes(serarius).....

Pentru completarea *beneficiarius Acili consularis*, se poate aduce ca exemplu o inscripție din Nemausus, CIL. XII. 3168: *D.m. Umidi Aviti milit(is) leg(ionis) VII Geminae felicis beneficiarii Iunii Omulii consular(is). cura T. Vitrasii Pollion(is) legati Aug(usti)*,

.....
 int(erpres)?
 ?R cor(nicen)
 ?R cor(nicen)
 ?R cor(nicen)
 R buc(inator)
 ?I buc(inator)

Fig. 16

precum și alte exemple apropiate¹. Așa cum a arătat și Domaszewski, acest fragment este prețios prin faptul că stabilește în ordine descrescîndă, cîteva dintre gradele inferioare ale armatei romane². În legătură cu cele două fragmente precedente, mai prezentăm un al treilea, necunoscut și azi dispărut.

63. *Tropaeum Traiani*. Dimensiunile și alte detalii nu sînt cunoscute. Transcrierea noastră se bazează numai pe o fotografie, destul de clară, rămasă de la Gr. Tocilescu, pe care mai sînt și alte monumente, unele inedite (nr. 64—68, mai jos)³. Este un bloc de piatră care are pe una din fețe, gravate, două liste în coloană, din prima listă rămînînd numai cîteva litere (figura 16, e și 11, c).

¹ C.I.L. XII, 2602 = Dessau, 2118... *M. Carantius Macrinus... beneficiar(ius) Tettieni Severi leg(ati) Aug(usti)*; C.I.L., III 8048... *un beneficiarius Tironis legati*; Dessau, 2073, *un beneficiarius Getae* (prefect al pretoriului în 48—51) etc.

² Rangordnung, p. 197.

³ Pe această fotografie se află și inscripția, C.I.L., III, 14.214, 4 (figura 16, d).

În rîndul 1 avem, sigură, numai litera N, după care urmează, la o distanță prea mare, o bară verticală, ca să poată fi luată un I, dar care, prin poziția ei, poate foarte bine face parte dintr-un T. Ca grad militar începător cu litera N, avem numai pe *nanarchus*, dar acesta nu își are rostul într-o astfel de listă pentru grade de trupă terestre și, un A după N nu este de loc posibil. Trebuie să admitem că prima literă I forma o ligatură în partea de sus a lui N, care nu s-a păstrat. În acest caz, am putea ști că *interpres* precede ierarhic pe *cornicen* și *bucinator*.

Din nefericire, în manuscrisele lui Tocilescu nu găsim detalii asupra felului cum au fost găsite cele trei fragmente cu grade militare inferioare prezentate mai sus. Nu știm, de asemenea, dacă sînt fragmente din același bloc sau aparțin unor liste diferite. În orice caz ordinea încadrării lor în zidul mausoleului va fi fost aceea a prezentării în această publicație. La aceasta ne ajută și ordinea descrescîndă a gradelor militare care concordă cu aceea, stabilită și de Domaszewski¹ pe baza altor texte epigrafice: *signifer*, *imaginifer*, *actarius*, *optio*, *beneficiarius consularis*, *haruspex*, *tesserarius*, *interpres*, (?) *cornicen* și *bucinator*.

O atenție deosebită merită menționarea în lista a doua a unui *consularis*, cu numele gentilic *Acilius*. Identificînd acest personaj, am putea ști cu precizie, dacă mausoleul a fost ridicat pentru soldații căzuți în războaiele lui Domițian cu dacii sau ale lui Traian?, În epoca lui Domițian — Traian întîlnim mai mulți *Acilii*². Dintre aceștia se poate vorbi de: *M. Acilius Glabrio*, a cărui carieră se desfășoară sub Domițian și ajunge a fi consul în anul 91 e.n.³, precum și fiul său cu același nume, care ocupă funcții sub Traian—Hadrian, ajungînd și el în 124 la rangul de consul⁴. Este greu a ne pronunța pentru unul sau altul, fiindcă nu avem un *cursus honorum* amănunțit al lor, nu știm dacă au participat la războaiele cu dacii din această epocă, nici în care provincii au fost guvernatori etc.

Din examinarea fragmentelor epigrafice mai vechi, descoperite în ruinele mausoleului, rezultă că în liste figurau soldați din diferite corpuri și arme, numărul morților ridicîndu-se la cca. 3 800⁵. Gradele înșirate pe cele trei fragmente de față fac parte dintr-una sau mai multe legiuni.

În afară de un fragment de altar publicat mai înainte (C.I.L. III, 14 214, 4) pe fotografia rămasă de la Gr. Tocilescu mai sînt încă cinci inscripții necunoscute și despre a căror soartă nu am putut afla nimic. Găsim util a le trece în acest catalog, mai ales că fotografia este destul de clară (figura 16).

64. *Tropaeum Traiani*. Fragment din profilul și cîmpul unei inscripții pe piatră, azi dispărut (figura 16, a și 11, f). Grecească?

.....IHK. AV()
.....

65. *Tropaeum Traiani*⁶, Bloc fragmentar de piatră ce păstrează un singur rînd din inscripție. Astăzi dispărut, (figura 16, b și 11, d).

.....
.....? M. f(ili) Trevir
.....

Ultimele trei litere VIR sînt într-o ligatură. Acesta este unul dintre numeroșii *Treveri* celți întîlniți mai ales în calitate de negustori, în toate provinciile imperiului roman⁷.

¹ Op. cit., p. 48, 49 și 197.

² E. Groag și A. Stein. *Prosop. Imp. Romani*, I, p. 5 și urm., Berlin-Lipsca, 1933.

³ Ibidem, p. 9. Mort în 95 e.n.

⁴ Ibidem, p. 10.

⁵ Th. Mommsen, comentarii la C.I.L., III, 14214 și Gr. Tocilescu, Fouilles, p. 64.

⁶ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5132, p. 176.

⁷ V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche*. Breslau, 1909, p. 53; C.I.L., XIII, 5071 și Holder, *Altchelt. Sprachschatz II*, s.v. *Treveri*.

66. *Tropaeum Traiani*. Partea de sus a unui altar de piatră cu profilul și trunchiul mutilate. Astăzi fragmentul este dispărut (figura 16, *c* și 11, *e*).

....[A]ur(elius) Fl(avius) Aquila
sac(erdos), qui vix(it) [ann(is)]

Acest *sacerdos* poartă nume curat roman. Nu putem ști în ce categorie de preoți intra, dar activitatea lui era legată de a orașului unde este îngropat.

67. *Tropaeum Traiani*¹. Bloc fragmentar din piatră cu o inscripție mutilată. Astăzi este dispărut (figura 16, *f* și 11, *g*).

.....
Aquil[a].....
Biti.....
Sept[imius].....
Amand[us].....
Das[ius] ?

Era tot o listă de persoane și nu ar fi exclus, ca și acest monument să fie detașat tot din mausoleul ridicat de Traian în amintirea soldaților săi. Numele sînt obișnuite romane și trace².

68. *Tropaeum Traiani*³. Bloc fragmentar de piatră azi dispărut. Inscripția este mult avariata (figura 16, *g* și 11, *h*).

.....
SV(?)
ND. IV.....
[V]alens So
Semp(ronius) No
fra[tri]

Pare a fi un monument funerar pus unui frate de mai mulți frați, toți cu onomastică romană.

69. (Inv. L. 482). Panduru⁴ (fost Poturi), comuna Baia, raion Istria, regiunea Constanța. Fragment din profilul de sus, cu o parte din trunchi, a unui altar din calcar, cu dimensiunile: 42 × 40 × 50 cm și litere înalte de 4 cm. (figura 4, *e*).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
 [sac]rum pro s-
 [alute] M(arci) Aur(elii) Ver-
 [i] Caes(aris)]

O legătură există în rîndul 3, dar puteau fi și altele în textul distrus. Este un obișnuit altar pus de un *vicus* roman pentru sănătatea membrilor casei imperiale, aici fiind cinstit Marcu Aureliu ca Cesar (moștenitor), deci între anii 139—161 e.n. Locul unde a fost descoperit intră în teritoriul cetății Histria și este cunoscut ca centru rural, cu urme romane și creștine⁵. Cît privește numele *vicus*-ului de aci, rămîne încă necunoscut.

¹ Vezi pentru aceste categorii C.I.L. III, p. 2522 și 2666. Gr. Tocilescu, loc. cit.

² Pentru *Bitbus* vezi nr. 157. *Das(ius)* e tot trac, de asemenea obișnuit.

³ Gr. Tocilescu, loc. cit.

⁴ Gr. Tocilescu, Mss., vol. 5132, p. 196.

⁵ R. Vulpe, op. cit., p. 120, 356 și harta.

70. (Inv. L. 439). Com. *Cîlnia*,¹ raionul Adamclissi, regiunea Constanța (pe Dunăre). Partea de sus cu profilul mult avariat al unui altar din calcar, avînd mărimea: 60 × 50 × 35 cm și litere înalte de 5 cm (figura 2, f).

.....
 [I]mp(eratori) Caes(ari) M(arco) Anto-
 nin]o Gordiano
 Pio Fel(ici) Aug(usto)]

Inscripția datează din anii 238—244 e.n. Pe profilul frontonului distrus putea încăpea o formulă dintre cele obișnuite. Localitatea în care s-a descoperit, este de asemenea cunoscută prin urme romane, între care și o cetate².

71. (Inv. L. 472). Vadul³ (fost Karaharman) raionul Istria, regiunea Constanța. Fragment dintr-o lespede de calcar, rupt din colțul de jos din dreapta. Are mult cîmp nescris. Măsoară: 52 × 43 × 20 cm și are litere înalte de 4 cm (figura 4, c). Textul era restrîns în centrul plăcii, deși dispunea de spațiu suficient. Ca semne de abreviație sînt folosite frunze de iederă și cerceulețe.

..... PO
 /hic/ sit-
 [us est; pienti]ss(imo) be(ne)
 [me(erenti) f(aciendum)] c(uravit)

Avem, deci, un monument funerar care datează din prima jumătate a secolului III e.n. Satul Vadul se găsește tot în *territorium Histrianorum*, este cunoscut prin mai multe urme arheologice grecești și romane și identificat cu *vicus Celeris*⁴.

72. (Inv. L. 468). *Comuna Corbu*⁵ (fost *Cargalîcul Mare*) raionul Medjidia, regiunea Constanța. Fragment dintr-un bloc de calcar, avînd dimensiunile: 72 × 40 × 32 cm și litere înalte de 3,5 cm (figura 4, d). Piatra are mult loc nescris jos și penultimul rînd martelat.

.....
 I'e
 Omu
 ?[Imp(eratore) Antonino Aug(usto) III]?
 ?[et] Com[azone co(n)s(ulibus)].?

Fragmentul făcea parte dintr-un altar dedicat oficial de către satele romane ale Scîției Mici pentru sănătatea împăraților. Numele martelat din penultimul rînd, în locul unde de obicei se pune anul prin numele consulilor, aparține unui împărat care a suferit o *damnatio memoriae*. Din lista împăraților ce au exercitat consulatul și au suferit condamnarea memoriei, numai pentru Elagabal putem întregi din literele păstrate, numele colegului său din anul 220, *Comazon*.

Comuna Corbu este și ea cunoscută ca o așezare romană care s-a dezvoltat pe drumul dintre marile centre Tomi și Histria⁶.

73. (Inv. L. 303). *Slava Rusă*, raionul Istria, regiunea Constanța. Fragment rupt din latura stîngă a unei stele funerare din calcar, de mărimea: 70 × 45 × 20 cm și cu litere

¹ Gr. Tocilescu, Mss. vol. 5132, p. 131 și 221.

² R. Vulpe, op. cit., harta.

³ Gr. Tocilescu, Mss., vol. 5132, p. 217.

⁴ C.I.L., III., 7526; V. Părvan, *Histria VII*, București, 1923, p. 79 și urm. (An. Acad. Rom., Mem. Sec. Ist., VII, 1) și R. Vulpe, op. cit., p. 194 și harta.

⁵ Gr. Tocilescu, Mss. v. 5132, p. 214.

⁶ C.I.L., III, 7614 și R. Vulpe, op. cit., p. 169 și 286 și harta.

înalte de 5 cm (figura 4, a). Piatra a fost descoperită în anul 1897, în curtea locuitorului Bohor Demidof¹. Pe profilul marginal textului aleargă obișnuitul vrej de viță încărcat cu frunze și struguri.

D(is) M(anibus).
Ulp(ius) Fla[uius]?.....vixit an-
nis XL.....
stites.....
qui tu[mulum cum sep-]
ulcro h.....
posuit....[?viat] —
or co[ntempla tumulu-]?
m et s[epulcrum meum]?

Rîndurile cuprindeau 14—16 litere și cuvintele au fost gravate neabreviate. Numele mortului pare că nu avea un cognomen, nemai fiind loc în rîndul 2. Din text ar rezulta că defunctul nu avea urmași iar mormîntul în tumul, cu care a fost onorat a fost pregătit prin grija unei persoane străine, din al cărei nume rămîne STITES în rîndul 4, unde este spațiu pentru 11—12 litere². Slava Rusă, unde s-a găsit acest fragment funerar, este o puternică așezare arheologică al cărei nume antic pare a fi fost Ibida³.

74. (Inv. L. 315). Localitate necunoscută⁴. Partea de sus a unei lespezi de calcar, ruptă dintr-o stelă funerară. Măsoară: 96 × 80 × 26 cm și are litere înalte de 4 cm (figura 17). Pe fronton, adîncit într-o nișă, se află bustul defunctului, acum mult avariât. Hainele pe care le poartă, sînt vizibile și aparțin costumului civil: o tunică acoperită cu o mantie, ambele frumos cutate. Pe profilul stelei se desfășoară vrejul de viță, numai cu frunze.

D(is)M(anibus).
Sex(tus) Catonius Termi[nalis]
[le]g(ionis) V M(acedonicae)

Fig. 17

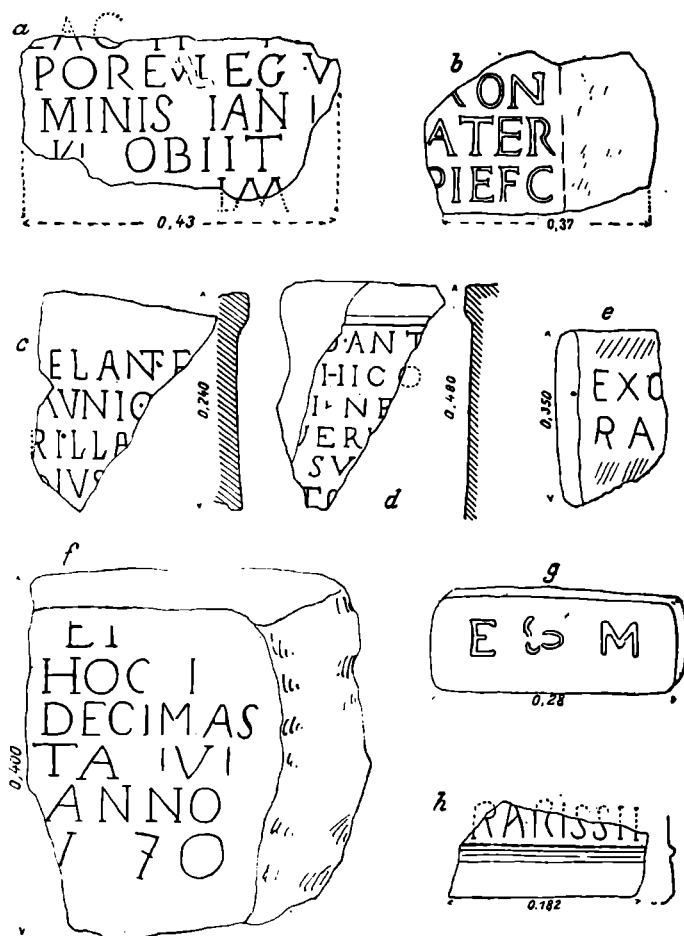
¹ Dosarul din 1897, p. 40 la MNA (raportul învățătorului local).

² Este foarte greu de întregit STITES cu un nume. Pentru ultimile rînduri vezi C.I.L., III, 6416.

³ R. Vulpe, op. cit., passim.

⁴ Gr. Točilăscu, Mss. v. 5132, p. 323 îl notează fără indicarea localității.

Judecînd după costumul civil pe care-l poartă, *Sex. Catonius Terminalis*¹ este un veteran al legiunii a V-a Macedonica, din epoca cînd această unitate făcea parte din gar-nizoana Troesmis. Calcarul folosit pentru piatra sa ne arată teritoriul oraşului Tomi în care va fi fost înproprietărit respectivul.

[A]el. Ant(onium) F.....
 munic(ipii)
 [Su]rilla.....
 ius

Fig. 18

75. (Inv. L. 1149). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de calcar cu un slab profil marginal, avînd dimensiunile: $24 \times 19 \times 13$ cm şi litere înalte de 2,5 cm (figura 18,c).

În rîndul 1 este de semnalat ligatura NT. în rîndul 2 este un punct înscris în C, ceea ce ne permite abrevierea cuvîntului în acest loc: *munic(ipii)* după care urma un nume de oraş. În rîndul 4, înainte de ... *ius* este un semn, rezultat probabil din ruperea pietrei în acest loc.

Este o piatră funerară pentru un bărbat cu nume roman, pusă de soţia sa Surilla², o orientală. Defunctul a îndeplinit şi o funcţie municipală, probabil *decurio* sau *IIIvir*, care sînt de întregit în rîndul 1.

¹ *Catonius* este rareori întîlnit în părţile răsăritene ale imperiului (cf. C.I.L., III, 2924, şi 10.574). În schimb, *Terminalis* luat drept cognomen, este mai frecvent (cf. C.I.L., III, 4990, 4150, 14.048 etc.) şi, după cum arată Schulze, op. cit., p. 278 şi 487, este de origine italică (comunicarea tov. I.I. Russu).

² Nume care poate fi illiric, sirian, trac etc., cf. I.I. Russu, « An. Inst. St. Clasice-Cluj », V, (1944—1948) p. 286.

76. (Inv. L. 307). *Loc. nec.* Partea inferioară a unei lespezi din calcar, avînd mărimea: $60 \times 60 \times 17$ cm și litere înalte de 6,5 cm (figura 19, e). Abreviațiile sînt marcate prin *hederae distinguentes*.

.....opti]ma[e li]
bertae et co[niu-]
gi b(ene)m(erenti) p(osuit).

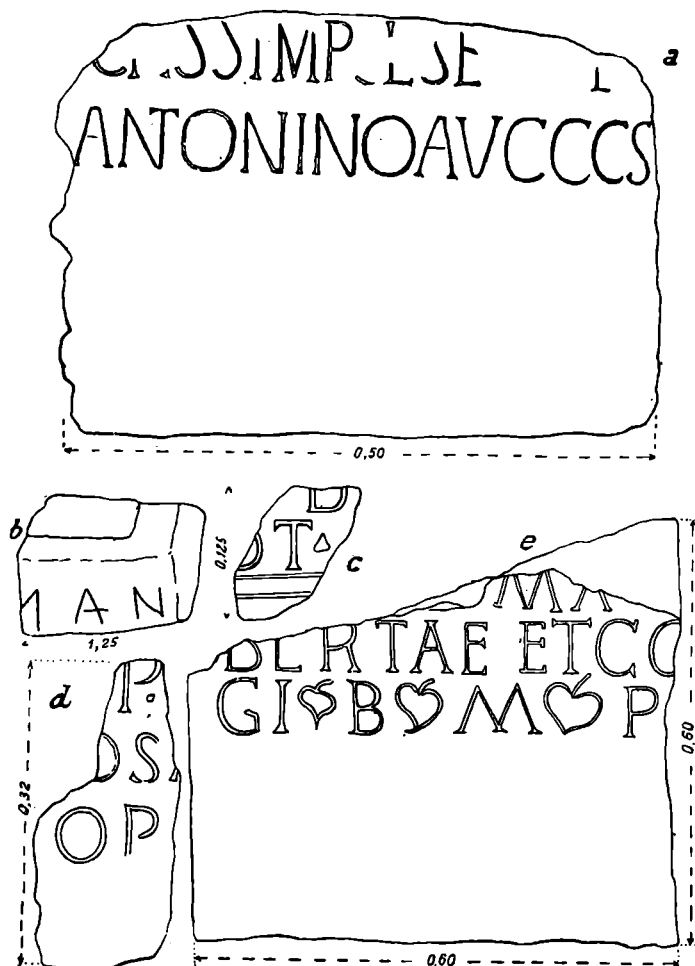

Fig. 19

Fragmentul acesta aparține unui monument funerar pus pe mormîntul unei femei, fostă sclavă și devenită apoi liberă prin căsătoria cu fostul patron¹, care i-a și ridicat această inscripție. Epitaful poate aparține încă secolului II e.n.

77. (Inv. L. 1112). *Loc. nec.* Fragment rupt din latura dreaptă a unei lespezi din calcar cu profil, avînd dimensiunile: $22,5 \times 21 \times 10$ cm și litere înalte de 7,5 cm (figura 20, a). Piatra folosită este caracteristică pentru Axiopolis.

MO.....[vix(it)]
ann(is).....

¹ Căsătorii între foste sclave și stăpîni sînt frecvente, C.I.L. III, 2371, 2096, 7504, 8216 etc.

Apartține unui monument funerar din secolul III e.n.

78. (Inv. L. 1277). *Loc. nec.* Fragment de calcar avînd înălțimea literelor de 4,5 cm și dimensiunile: $26 \times 24 \times 20$ cm (figura 21, e).

.....
 i ?
 bast[atus]
 [mil]itavi[t]
 ? *e]t u[xor?]*

Piatra funerară este a unui subofițer, *bastatus* (*prior* sau *posterior*), al unei legiuni cu nume necunoscut, înmormîntat, probabil, de soția sa, pe la sfîrșitul secolului II e.n.

79. (Inv. L. 494). *Loc. nec.* Colțul de jos din stînga rupt de la o *ara* din calcar avînd dimensiunile: $45 \times 30 \times 32$ cm și litere înalte de 5,5 cm (figura 22, f).

.....
 iru
b(ene) m(erenti) [p(osuit)]

Este dintr-un monument funerar, probabil din secolul III e.n.

80 (Inv. L. 1278). *Loc. nec.* Colțul de sus din stînga al unui monument din calcar avînd dimensiunile: $36 \times 34,5 \text{ cm} \times 15$ și litere înalte de 6,5 cm (figura 23, a).

D(is) [M(anibus)].
M(arcus) Arr[ius?]

Literele aparțin secolului al II-lea e.n. Am preferat un *nomen*, ca *Arrius*, deoarece este frecvent, față de *Appius*, rareori folosit.

81. (Inv. L. 296). *Loc. nec.* Colțul de sus din dreapta al unei lespezi funerare, avînd dimensiunile: $1,25 \text{ m} \times 36 \times 24$ litere înalte de 15 cm (figura 19, b).

[Dis] Man[ibus]

82. (Inv. L. 1202). *Loc. nec.* Fragment din profilul inferior al unui monument funerar cioplit în marmură, avînd dimensiunile: $18 \times 11 \times 11$ cm și litere înalte de 2,8 cm (figura 18, b).

.....
 rarissi[ae coniugi p(osuit)]

Literele au un aspect neîngrijit, fiind probabil din secolul III e.n.

83. (Inv. L. 1247). *Loc. nec.* Fragment din latura dreaptă a unei mari lespezi de calcar, avînd dimensiunile: $31 \times 27 \times 24$ cm și literele înalte de 4,5 cm (figura 21, c). Pe profilul monumentului se vede restul unui strugure al viței.

.....
 Ulpi-
[us] *fi-*
[lius] *Coio?*

În rîndul 1 este o ligatură PL. Din rîndul 3 sînt sigure numai ultimele litere: OIO ¹

¹ Cognomenul *Coius* este și el rareori întîlnit, cf. C.I.L., III, 6305 și 10895.

Fig. 20

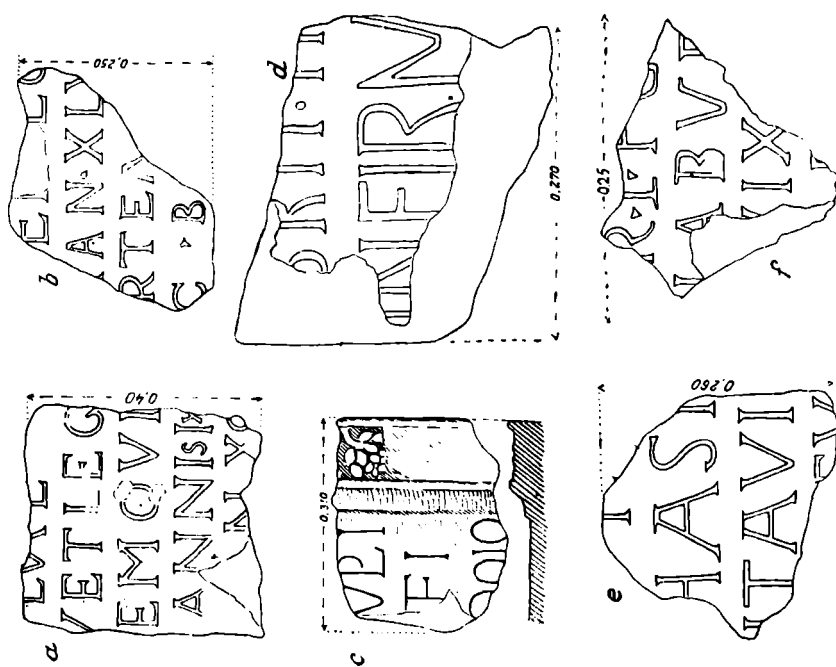

Fig. 21

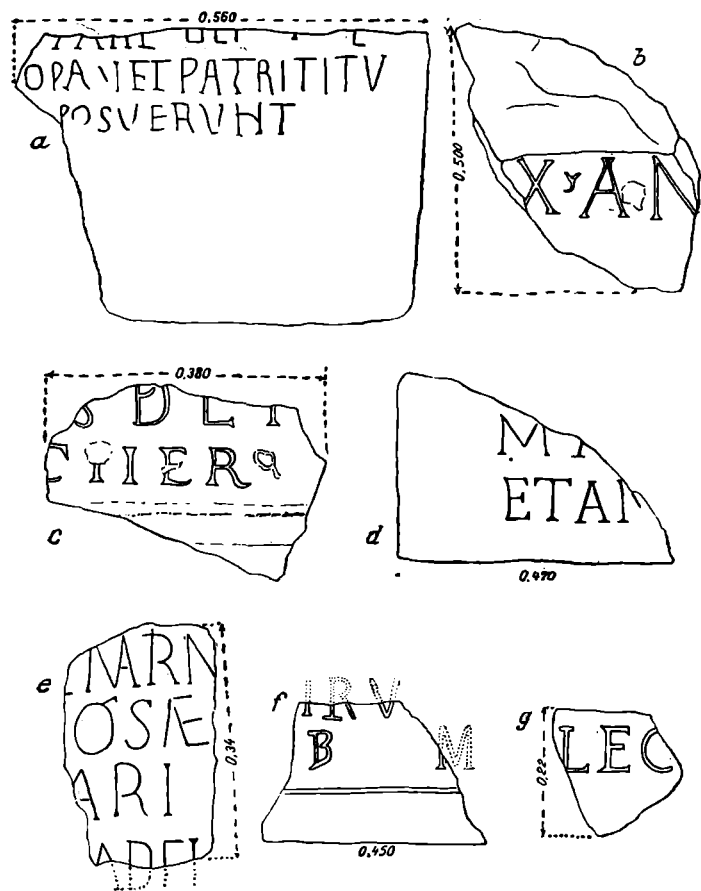

Fig. 22

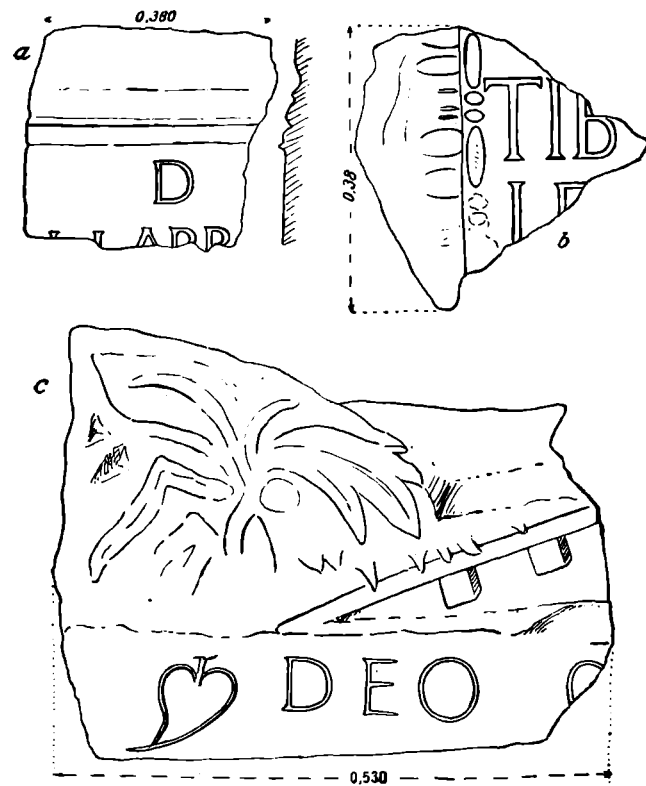

Fig. 23

84. (Inv. L. 1215). *Loc. nec.* Fragment de calcar, avînd dimensiunile: $33 \times 25 \times 12$ cm și litere înalte de 4 cm (figura 21, *b*). După ductul literelor, acest monument funerar aparține sfîrșitului secolului II e.n.

.....? *v]et(eranus) [l]eg(ionis)?*
[vi]x(it) an(nis) XLV
[A]rtem[idora]?
? *c(oniugi) b(ene)[(merenti) p(osuit).]*

În rîndul 3 sînt posibile întregiri și de alte nume sau cuvinte comune, ca *[mo]rtem* etc.¹.

85. (Inv. L. 561). *Loc. nec.* Fragment din calcar de mărimea: $40 \times 30 \times 25$ cm și cu litere înalte de 5 cm (figura 21, *a*).

..... *L(ucius) Val(erius)*
vet(eranus) leg(ionis) [XIII]
[G]em(inae) qui [mil-]
[itavit] annis IX
[vix(it) an]n(is) XC (?)

În rîndul 1 este ligatura VA, înaintea căreia rămîne un rest dintr-o literă ca L sau E. În rîndul 4: S s-a gravat mai scund. În același rînd cifra IX apare curioasă și deși incomplet păstrată, poate fi socotită gravată greșit. Tot astfel în rîndul 5, după cifra X urmează un fel de C fragmentar, de asemenea de neînțeles².

Piatra ne face cunoscut un nou veteran al legiunii a XIII-a Gemina, stabilit în regiunile dobrogene prin secolul al II-lea e.n.

86. (Inv. L. 328). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede din marmură, avînd dimensiunile: $27 \times 19 \times 8$ cm și cu litere înalte de 7 cm (figura 21, *d*).

.....? *SRII. II*
infirm[itate]

În text, va fi fost vorba de o vindecare sau deces, după o lungă și grea suferință, cum întîlnim în alte exemple³.

87. (Inv. L. 483). *Loc. nec.* Fragment dintr-un bloc de calcar nisipos de mărimea: $80 \times 70 \times 65$ cm și cu litere înalte de 7 cm (figura 20, *b*).

..... *Iuliano*
vixit [a(nnis)] XXX
[?posui]t.

88. (Inv. L. 233). *Loc. nec.* Fragment din frontonul unei stele funerare înalt de 1,33 m lat de 1,04 m și gros de 21 cm. Înălțimea literelor: 5,5 cm (figura 15, *a*). Monumentul este sculptat pe fronton cu o *corona* prinsă jos cu două *taeniae*, în centrul căreia se găsesc trei bobite grupate, iar pe ea, un con de pin. Totul este închis într-un triunghi profilat și

¹ Pentru *Artemidora*, cf. C.I.L., III, 10.233 și 13.739. Dacă este de întregit cu *mortem*, atunci este o inscripție din grupul celor cu moarte nenaturală (*mortes singulares*), pentru care vezi C.I.L. III, p. 2597 și 2681.

² Poate, numeralul XC, deci un veteran nonagenar.

³ C.I.L., III, 1561 și 6456.

flancat de motive florale. În jurul cimpului scris și pe profil este coarda viței cu foi și ciorchine ¹.

D(is) M(anibus).
A]tticus vixit
 [an(nis) milita]vit
 [an(nis)]

În rîndul 2, cei doi T sînt prinși într-o ligatură. Față de sculptură, literele sînt gravate neîngrijit. Acest Atticus ² a fost și el tot un veteran din Scythia Minor.

89. (Inv. L. 1263). *Loc. nec.* Colțul de jos din dreapta al unui monument funerar, de mărimea: 37 × 30 × 23 cm și cu litere înalte de 6 cm³ (figura 18, b).

.....
? [Ti]ron
[? p]ater
pie(ntissimi) f(aciendum) c(uravit).

90. (Inv. L. 1233 bis). *Loc. nec.* Placă cioplită în calcar de mărimea 28 × 11 × 6 cm și cu litere înalte de 3 cm (figura 18, g). Cele două litere sînt separate printr-o frunză cu trei colțuri. La colțuri lespedeza este rotunjită frumos.

E . M

Se pare numele unui pietrar. În orice caz, obiectul, după cît cunoaștem, nu are asemănări și trebuie considerat ca ieșit din fantezia lapicidului.

91. (Inv. L. 1280). *Loc. nec.* Fragment rupt de la baza unei lespezi din calcar, de mărimea: 55 × 25 × 17 cm și cu litere înalte de 6,5 cm (figura 20, c).

.....
Gemi[nus?]
a votum [posuit].

Literele acestui monument votiv fuseseră pictate cu vopsea roșie.

92. (Inv. L. 1246). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de marmură avînd mărimea: 30,5 × 23,5 × 7,5 cm și înălțimea literelor de 8 cm (figura 24, d).

.....
III?
[N]orba[nus].....
praes[es prov(inciae)].....

Ca *praesses* al unei provincii romane ⁴, din păcate neprecizată, acest *Norbanus* era un personaj important prin secolul al III-lea e.n.

93. (Inv. L. 455). *Loc. nec.* Colțul de sus din stînga cu o acroteră al unui frumos monument votiv tăiat în calcar și cu dimensiunile: 65 × 53 × 35 cm. Înălțimea literelor: 6 cm (figura 23, c). Monumentul avea în centrul frontonului un timpan triunghiular, mărginit, sus prin denticole, iar la colțuri, acroterele erau îmbrăcate cu foi bogate de acantă. Frunze de iederă sînt folosite ca semne de separație între cuvinte.

Deo

¹ O fotografie interesînd numai elementul sculptural al acestei stele funerare este dată de Silvio Ferri, *Motivi ornamentali nell'arte romana nel medio e basso Danubio*. Roma, 1933, fig. 21.

² Nume frecvent, cf. C.I.L., III, p. 2382 și 2630.

³ *Tiro*, deși este nume specific roman și militar, este rareori întîlnit în Răsărit, cf. C.I.L., III, 6607 și 8048.

⁴ Pentru alții, cf. Dessau, ILS. III, I, p. 393 și urm.

Numai atât a mai rămas din textul acestei inscripții, care probabil stă în legătură cu cultul zeului *Mithras-Sol*, încît, se poate da ipotetic o reconstituire: *Deo [Soli Invicto Mithrae]*. Monumentul era lucrat în dimensiuni mari și va fi fost pus de un oraș sau o persoană cu stare materială bună.

94. (Inv. L. 1106). *Loc. nec.* Fragment de calcar cu dimensiunile: 12 × 7,5 cm și literele înalte de 4,5 cm (figura 24, g).

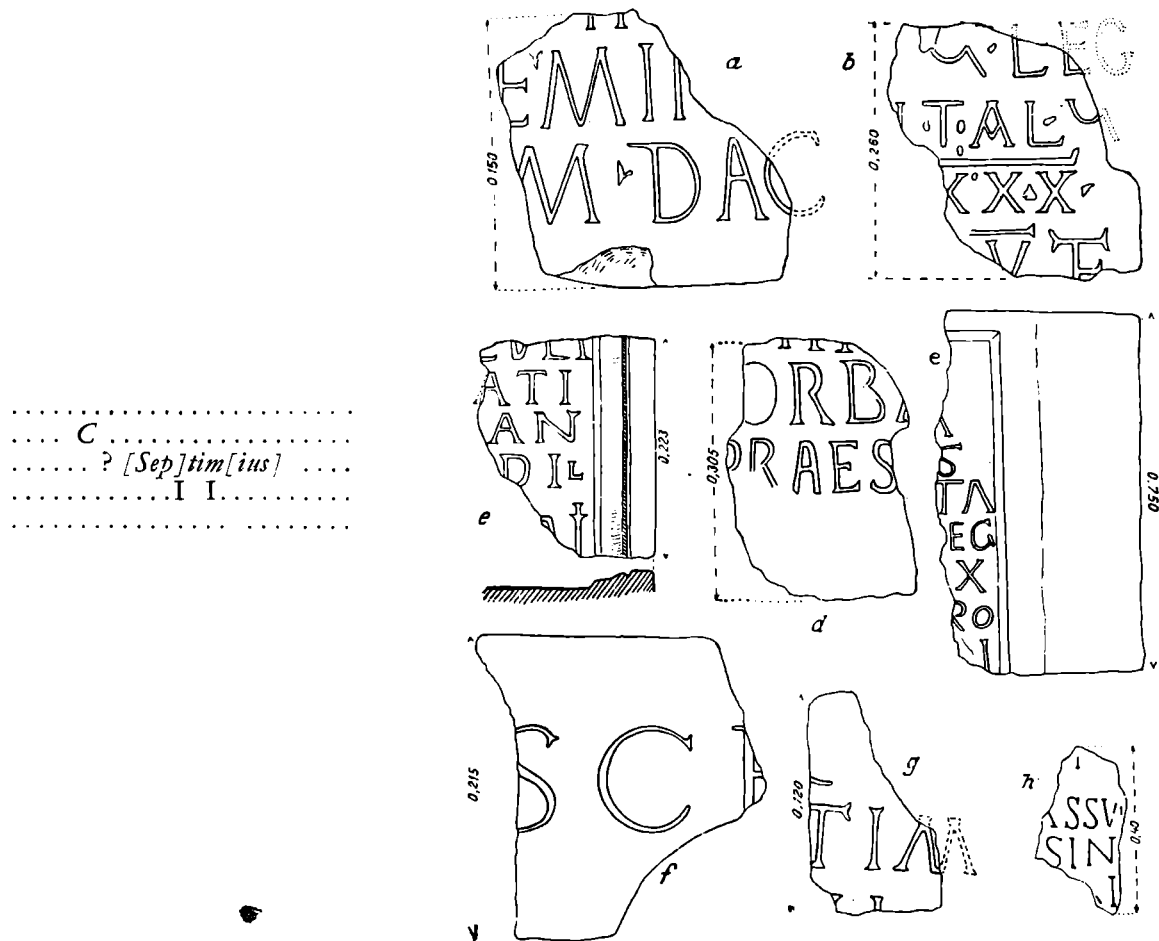

Fig. 24

95. (Inv. L. 1115). Fragment rupt din marginea de sus a unei plăci din marmură, avînd mărimea: 21,5 × 19 × 3,5 cm și litere înalte de 8 cm (figura 24, f).

.....S C E?

Literele conservate aparțin primului rînd și arată prin frumusețea gravării lor vremea Antoninilor. Bucata de marmură făcea parte dintr-un monument de seamă, votiv sau onorific. Între litere nu sînt semne de abreviație încît se pot încerca nenumărate ipoteze de reconstituire. În cazul unui nume de persoană, ne putem gîndi la .

Sce[nobarbus], *Sce[nus]*, *Sce[ptus]* etc. Poate fi însă și filiația:

.....*n]s C(a)ii f(ilius)*.....

96. (Inv. L. 1268). *Loc. nec.* Fragment de calcar, de mărimea: 32 × 22 × 20 cm cu literele ... AM ... înalte de 7,5 cm (figura 26, d).

97. (Inv. L. 1198). *Loc. nec.* Fragment de calcar rupt de la marginea inferioară a textului, avînd mărimea: $20 \times 11,5 \times 9$ cm și literele CI . . . înalte de 4,5 cm (figura 26, j).

98. (Inv. L. 1119). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 11 cm cu literele . . . ET . . înalte de 3,8 cm figura 26, m).

99. (Inv. L. 1180). *Loc. nec.* Fragment rupt din latura stîngă a unei plăci din calcar cu profil marginal, lată de 28 cm și cu literele păstrate . . . IM[perator?], înalte de 4,5 cm (figura 26, r).

100. (Inv. L. 686). *Loc. nec.* Altar din calcar văros, înalt de 55 cm, lat la profilul superior de 29 cm și gros la același profil de 22 cm. Înălțimea literelor sale este de 1 cm (figura 25). O etichetă veche lipită pe trunchiul lui, al cărei rost nu l-am putut preciza, poartă nr. 69. Profilul inferior al altarului pare a fi avut, ca și un altar din Noviodunum¹, patru picioare la colțuri. Latura stîngă a monumentului, în partea ei inferioară, este tăiată mai mult, de aceea ultimele două rînduri scrise nu mai au capătul la linie cu cele de mai sus. Profilele monumentului sînt decorate frumos cu motive florale. La cel de jos, o centură de foi din acantă este săpată cu vîrfurile frunzelor îndreptate în sus. Profilul de sus este sculptat cu mai multă bogăție florală și fantezie, pe mai multe registre. Jos se vede funia unui astragal din perle circulare, după care urmează, desfășurîndu-se continuu, flori de acantă cu bobocii lanceolați și îndreptați în jos. Deasupra acestor două registre se vede un șir de denticole cubice și scobite puțin pe față, spre a da mai mult joc de umbră și lumină. Pe plintul profilului se găsesc dispuși heraldic, față de cinci proeminente prismatice centrale, două vrejuri scurte din care se desprind altele mai mici. Fața de sus a altarului posedă, în mijloc, o adîncitură circulară pentru libații, mărginită pe două laturi de mănunchiuri vegetale cu o dublă legătură și culcate. Între acestea, spre fața scrisă, se ridică un mic timpan triunghiular care închide o floare circulară și punctată în centru.

Inscripția este bine conservată și gravată între linii trasate pentru orizontalitatea rîndurilor. În unele locuri, din cauza porozității pietrei, lapidul a trebuit să evite fisurile ieșite la suprafață.

Literele OM din rîndul 2 rămîn de neînțeles: epitetul *omnipotens*, deși potrivit cu natura zeului Hercule, este neîntîlnit pînă acum. De asemenea este posibil ca în cele două litere să fie o greșeală de lapid, ca și în rîndul 5 unde este omis un *a* din numele legiunii. Nici formula de închinare *votum libens solvit*, care în mod obișnuit (deși se mai pot găsi și în alte inscripții asemenea anomalii) se pune la sfîrșitul textului, nu este la locul ei.

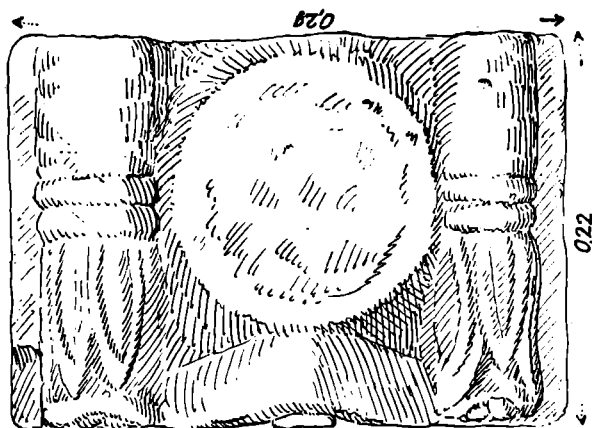
Acest altar votiv este dedicat lui Hercule, divinitate care, mai ales în secolul al III-lea e.n., capătă un loc de frunte în pantheonul soldătesc². El ne face cunoscut un alt *optio*, *Caius Iulius Fabius* care închină și altarul. Centuria din care făcea parte acest mic grad militar, a lui *Carisius Clemens*, era de asemenea necunoscută. Ca și alte altare votive găsite în regiunea cotului Dunării de lîngă Galați³, el este pus de militarii trimiși în vexilații pentru paza acestei regiuni, după anul 167, cînd legiunea I Italica primește această misiune rezultată din strămutarea legiunii V Macedonica la Potaissa. Calcarul folosit pentru altarul lui Fabius este identic cu acela în care sînt tăiate alte două altare mai mici descoperite la Noviodunum de care s-a ocupat tov. Gh. Ștefan⁴. Din această regiune va fi fost cules monumentul de față. Este de asemenea știut că în regiunea malului dunărean,

¹ Gh. Ștefan, în «Dacia», IX-X, p. 475.

² A.v. Domaszewski, *Die Religion des römischen Heeres*. Trier, 1895, p. 7 și 47.

³ C.I.L., III., 7514 și Gh. Ștefan în «Dacia», X-XI, p. 473.

⁴ Gh. Ștefan, în «Dacia», X-XI, p. 474, cu notele 2 și 3.

Herculi
Invicto Om(nipotentis?)
v(otum) l(ibens) s(olvit). C(aius) Iulius
Fabius optio leg(ionis) I
Italic(a)e (centuria) Cari-
si Clementis.

Fig. 25

între Axiopolis și Dinogetia, existau numeroase cariere de piatră romane, care puteau fi exploatare *manu militari*¹. Soldații și gradele inferioare care pun asemenea monumente modeste și stîngace ca epigrafe, pot fi dintre acești lucrători ai carierelor de piatră.

101. (Inv. L. 1179). *Loc. nec.* Fragment dintr-o placă de marmură, rupt de la marginea de sus a textului, avînd înălțimea literelor de 3,5 cm și dimensiunile de 10,5 × 7,5 × 2,2 cm (figura 26, i). Ar fi posibilă înregistrarea:

Imp]. C(aesar) D(ominus) N(oster)?.....

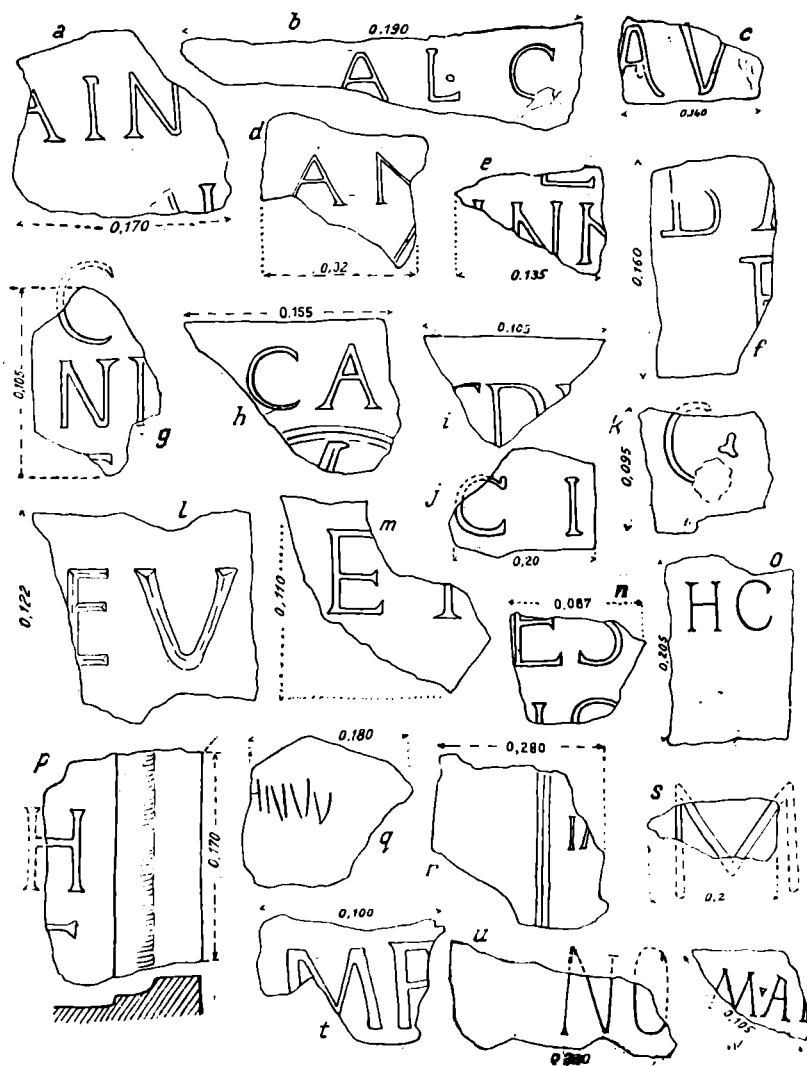

Fig. 26

102. (Inv. L. 1146). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 25,5 cm și cu litere înalte de 6,5 cm (figura 27, u).

.....ave] viat[or].....

103. (Inv. L. 1114). *Loc. nec.* Bucată din marginea unui text, lungă de 8 cm și cu litera . . O . . înaltă de 3,5 cm (figura 27, b).

¹ Gr. Florescu, Römischer Steinbruch bei Cernavoda, Rumänien, in « Germania », 21, 1937, p. 108 și urm.

104. (Inv. L. 1163). *Loc. nec.* Fragment din profilul inferior al unui altar, avînd dimensiunile de $20 \times 14 \times 8$ cm și literele ... TAT ... înalte de 4 cm (figura 27, i).

105. (Inv. L. 113). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 10 cm și cu litere înalte de 4 cm (figura 26, t).

.... ME

106. (Inv. L. 1123). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 17 cm și cu literele ... AIN ... înalte de 4,5 cm (figura 26, a).

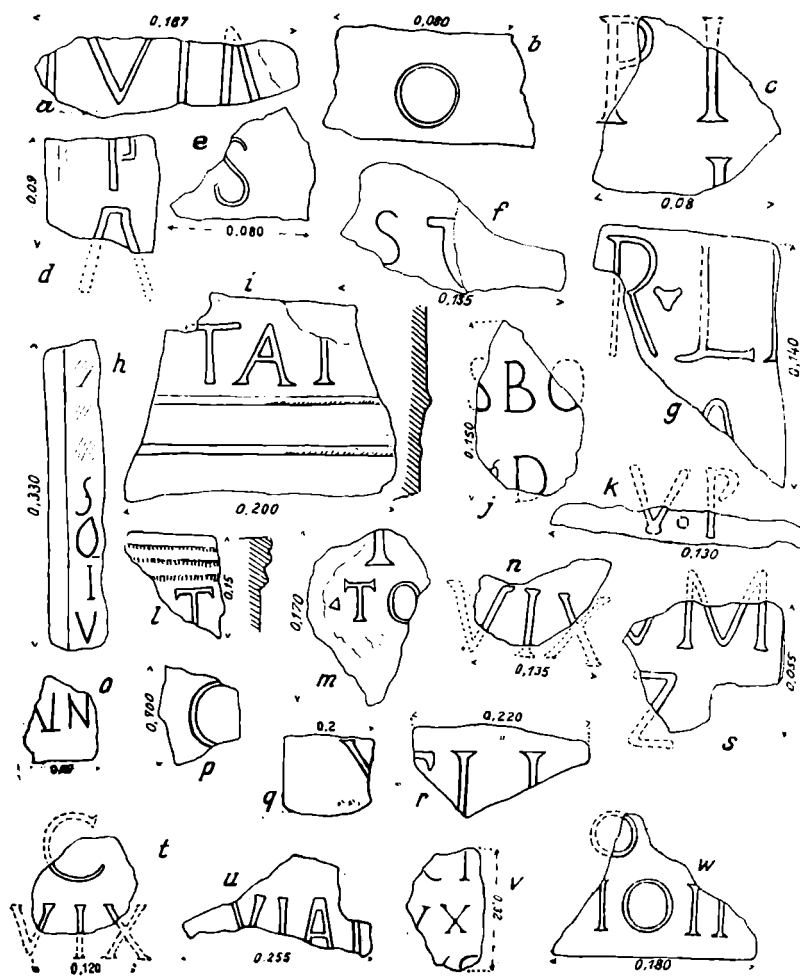

Fig. 27

107. (Inv. L. 1135). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 9,5 cm, cu o literă ... C. ... (figura 26, k).

108. (Inv. L. 1237). *Loc. nec.* Fragment rupt din profilul de sus al unui altar din calcar, avînd dimensiunile de: $15 \times 9,5 \times 9,5$ cm și literă ... T ... înaltă de 5,5 cm (figura 27, l).

109. (Inv. L. 1130). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de marmură cu dimensiunile de: $12 \times 11 \times 1,7$ cm și literele înalte de 6,6 cm (figura 26, l). Cele două litere păstrate ... EV ... sînt dintr-o epocă tîrzie (secolul IV—V).

110. (Inv. L. 1105). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 13,5 cm, pe care se poate citi numai: ... *vix(it)*...

111. (Inv. L. 1206). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 3,3 cm și cu literele ... NO ... (figura 26, *u*).

112. (Inv. L. 1104). *Loc. nec.* Fragment din calcar, lung de 12,5 cm și cu literele SV ... înalte de 3,5 cm (figura 27, *f*).

113. (Inv. L. 1155). *Loc. nec.* Fragment de gresie lung de 18 cm pe care se vede un exercițiu de a scrie, cu litere înalte de 4—6 cm: ... HNVV (figura 26, *q*).

114. (Inv. L. 1176). *Loc. nec.* Alt fragment de gresie, lung de 7 cm, cu literele VN ... înalte de 4 cm (tot ca exercițiu de scris) (figura 27, *o*).

115. (Inv. L. 1216). *Loc. nec.* Fragment dintr-o colonetă de marmură, înaltă de 20 cm și cu rest din litera V ... (figura 27, *q*).

116. (Inv. L. 1121). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de calcar lung de 8 cm și cu litera S ..., înaltă de 4,7 cm (figura 27, *e*).

117. (Inv. L. 1161). *Loc. nec.* Fragment de marmură, avînd mărimea: 20,5 cm \times 17 \times 7 cm și literele ... HC (care ar putea fi grecești) înalte de 7,4 cm (figura 26, *o*).

118. (Inv. L. 1122). *Loc. nec.* Fragment din calcar, lung de 19 cm și cu litere înalte de 3,5 cm (figura 26, *b*).

... *al(a)C*...

Sînt posibile multe întregiri: *Claudia Gallorum Celerum* etc.

119. (Inv. L. 1208). *Loc. nec.* Fragment rupt din latura dreaptă cu profil a unui monument din calcar, înalt de 17 cm, cu literele H și ... T ? în două rînduri, înalte de 17 cm (figura 26, *p*).

120. (Inv. L. 1132). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede din marmură, avînd mărimea: 16,7 cm \times 7 \times 5 cm și literele ... MN ... înalte de 5,2 cm (figura 27, *a*).

121. (Inv. L. 1239). *Loc. nec.* Fragment din calcar lung de 20 cm, cu litera ... M ... (figura 26, *s*).

122. (Inv. L. 1202). *Loc. nec.* Fragment din marmură înalt de 7 cm și cu o literă O sau C (figura 27, *p*).

123. (Inv. L. 1154). *Loc. nec.* Fragment dintr-un monument funerar din calcar, lung de 12 cm. (figura 27, *t*). Din rîndul 1 se vede un C ..., iar din rîndul 2 se poate întregi ... *vix(it)* [*an(nis)*] ...

124. (Inv. L. 1116). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 9 cm pe care se mai pot citi în rîndul 1 ... P ... și în rîndul 2 ... A, M sau N. (figura 27, *d*).

125. (Inv. L. 1199). *Loc. nec.* Fragment din latura dreaptă a unui monument din calcar, avînd mărimea: 14 \times 11 \times 10 cm și litere înalte de 6,2 cm. Numai în rîndul 1 se cunosc literele ... R. LI ... (figura 27, *g*).

126. (Inv. L. 1136). *Loc. nec.* Fragment de calcar înalt de 17 cm și cu litere înalte de 3 cm (figura 27, *m*), în rîndul 1 este un picior de literă, iar în rîndul 2 un TO ...

127. (Inv. L. 1175). *Loc. nec.* Fragment din cîmpul unui bloc de calcar, înalt de 32 cm și cu litere înalte de 3 cm (figura 27, v).

.....
 ci
 ux[or?]
 uc

128. (Inv. L. 1125). *Loc. nec.* Așchie de calcar înaltă de 16 cm (figura 26, f).

.....
B(ene) M(erenti)?
P(osuit).?

129. (Inv. L. 1140). *Loc. nec.* Fragment rupt din latura dreaptă a unui bloc din calcar, înalt de 26 cm, gros de 22 cm și cu litere înalte de 4,5 cm (figura 24, b).

.....
 (*centurio*) *le[g(ionis)]*
 [I] *Ital(icae)*, (*centurio*)
 [*leg(ionis)*] XXX.
 [*Ulp(iae)*] *V(icticis) et*

Ca observații epigrafice: piatra are multe scobituri din cauza calcarului poros, iar deasupra unor cifre sau litere, e obișnuitul *sicilicus*. În rîndul 4 este o ligatură ET. Inscripția conține o parte dintr-un *cursus honorum* al unui centurion, care în cariera lui a trecut prin mai multe legiuni, între care, I Italica și XXX Ulpia Victrix¹. Acest text face parte dintr-un epitaf.

130. (Inv. L. 1269). *Loc. nec.* Fragment de calcar cu dimensiunile: 34 × 28 × 23 cm și litere înalte de 5,5 cm — 6 cm (figura 22, e). Ligaturi: rîndul 1, MA și RI, rîndul 2, AE.

.....
 ? *L. Marin[us]*
 ? [*Bon]osae*
 ari
 MDEI ?

Se pare, un monument funerar din care se desprind numele Marinus² și Bonossa³.

131. (Inv. L. 1184). *Loc. nec.* Fragment dintr-o coloană de calcar, avînd dimensiunile: 42,5 × 35 × 15 cm și litere de 5,5 cm — 6 cm (figura 15, b).

[*Pro s]alute Do-*
 [*mini Nostri*]
 us
 "OB

Avem un monument onorific din secolul al III-lea e.n., cu neglijențe în ceea ce privește gravarea literelor.

¹ Cf. C.I.L., II, 4147 și 4461; VIII, 217 = 11301, 2877; etc.

² C.I.L., III, p. 2399 și 2633.

³ C.I.L., III, p. 2383.

132. ((Inv. L. 416). *Loc. nec.* Fragment din calcar al unei stele funerare, avînd dimensiunile: $75 \times 40 \times 15$ cm și litere înalte de 7 cm (figura 24, e).

[D(is)] M(anibus)
 ST
 TA
 [l]eg(ionis)
 X
 RO
 I

În epitaf, va fi fost vorba de un veteran al unei legiuni.

133. (Inv. L. 1274). *Loc. nec.* Colțul de jos din stînga al unei lespezi de calcar, avînd dimensiunile: $47 \times 32 \times 18$ cm și litere înalte de 5,5 cm (figura 22, d).

.....
 M(ater)?
 et am[ici]?

Inscripția pare a fi fost funerară.

134. (Inv. L. 1271). *Loc. nec.* Fragmentul rupt din partea de jos a unei lespezi din calcar, avînd dimensiunile: $32 \times 17 \times 12$ cm și litere înalte de 5 cm (figura 19, d).

.....
 P
 OS
 [ex vot]o p[(osuit)]

135. (Inv. L. 1108). *Loc. nec.* Fragment rupt de pe latura stîngă a unui monument din calcar văros, avînd dimensiunile: $33 \times 10 \times 15$ cm și litere înalte de 2,5 cm (figura 27, b).

.....
 S
 Q
 I
 V

136. (Inv. L. 1120). *Loc. nec.* Fragment din calcar înalt de 10,5 cm și cu litere înalte de 4 cm (figura 26, g). Este rupt de pe latura stîngă a inscripției.

.....
 C
 NI.....
 T?...

137. (Inv. L. 21). *Loc. nec.* Partea de sus a unei mari stele funerare cioplită în calcar, avînd dimensiunile: $77 \times 82 \times 23$ cm și litere înalte de 5,5 cm (figura 28). În frontonul ei, se găsește sculptată scena banchetului funebru. Pe un pat sînt așezate trei persoane, care poartă cupe strînse la piept. În fața lor, este o masă cu trei picioare, pe care sînt așezate patru obiecte rotunde (pîini?). Lîngă măsuta cu alimente, stă în picioare o sclavă cu un vas și o coroană în mîini; în dreapta scenei banchetului, o femeie este așezată pe o *sella*. În spatele ospățului se vede un călăreț precedat de un ciine, ambii redați fără perspectivă și plutind în aer. De altfel, întreaga sculptură este executată cu multă

naivitate și încadrată prin două colonete laterale. Este scena banchetului funebru, populară și frecventă pe monumentele funerare ale Sciției Mici ¹.

*D(is) M(anibus)
Iulio Pupilo, f(ilio) Magni*

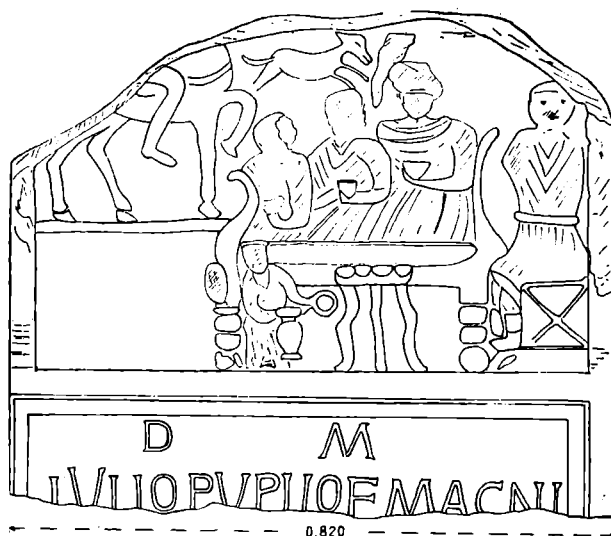

Fig. 28

Piatra de mormânt este pusă pentru mai multe persoane, cel puțin trei, care figurează pe patul ospățului funebru. S-a păstrat însă numai numele unui copil minor (*pupillus*) anume *Iulius*, fiul lui *Magnus* ².

138. (Inv. L. 1275). *Loc. nec.* Colțul de jos din dreapta al unei lespezi din calcar nisipos, avînd dimensiunile: 45 × 34 × 15 cm și litere înalte de 4—4,5 cm (figura 20, f). Ligaturi: rîndul 2, VA; rîndul 3, TE; în rîndul 1 este loc pentru un P, între I și P.

.....
.....*Phil]li[p]pus*
.....*et P(ublius) Var(ius) Va[-*
lens] sau *Va[lentinus]*.....
.....*item I Ubi(orum)*

Numele purtate de cele două personaje nu prezintă nimic nou. Prețioasă este menționarea cohorței *I Ubiorum*, în care *P. Var. Valen...* a avut un comandament, probabil ca centurion. Această trupă este atestată în armata Moesiei inferioare, pînă în anul 99 e.n., ca prin anii 144—157 să o găsim strămutată (probabil de Hadrian) în Dacia superioară ³. Monumentul nostru datează din vremea cînd ea se găsea încă în sudul Dunării. Din textul inscripției se vede că respectivul se găsea în sînul acestei cohorțe în momentul cînd pune piatra.

¹ De fapt aici avem contopite cele două scene simbolice, des întîlnite în arta funerară romană a Sciției Mici: eroul cavaler ce reprezintă mortul heroizat și banchetul funebru, cf. V. Pârvan, «Dacia», II, (1925), p. 230 și 235.

² Deși roman, rar în Illyricum, cf. CIL. III, 14021.

³ Wagner, op. cit., p. 195 și urm. Șederea ei în Dobrogea mai este atestată și de o altă inscripție descoperită de prof. Gr. Florescu în săpăturile de la Capidava, cf. «SCIV», an I (1950), nr. 2, p. 126, urm.

139. (Inv. L. 1238). *Loc. nec.* Fragment din calcar de la marginea dreaptă a unui monument, avînd dimensiunile: $55 \times 55 \times 45$ cm (figura 27, s).

.....
 VM ..
 Z

140. (Inv. L. 1013). *Loc. nec.* Fragment dintr-o placă de marmură, avînd dimensiunile: $15 \times 10 \times 2,8$ cm și literele înalte de 4 cm (figura 24, a).

.....
 II?
 [G]emin[us]?
 [?triu]m Dac[iar(rum)]¹

Fragmentul este rupt din marginea de jos a plăcii. Este foarte probabil ca pe ea să fie pomenit numele unui *consularis* sau *legatus* al celor trei Dacii¹, un *Geminus*?

141. (Inv. L. 464). *Loc. nec.* Fragment dintr-un bloc de calcar, avînd dimensiunile: $50 \times 35 \times 23$ cm și înălțimea literelor de 5 cm (figura 19, a). În josul textului, rămîne un larg spațiu nescris.

.....
 ?CLSS. Imp(eratoribus) C(aesaribus) L(ucio) Se[pt(imio) Se]ve
 [ro et M(arco) Aur(elio)] Antonino Aug(ustis) c(on)s(ulibus)

Inscripția se termină deci printr-o datare cu numele consulilor din anul 202 e.n., împărații Septimiu Sever și fiul său Caracalla².

142. (Inv. L. 1129). Probabil *Tropaeum Traiani*. Fragment de calcar avînd mărimea: $16 \times 12 \times 9,5$ cm și litere înalte de 4,5 cm (figura 30, b). Este rupt de la marginea unui bloc și în rîndul 2 prezintă ligatura IP.

.....
 [Ag]rip(pina)
 [A]grip(pina)
 [A]g[ri]p[pina]

Acest fragment se pare că aparține inscripțiilor de pe mausoleul altar de la Adam-clissi, în care sînt înscrise numele cu localitatea de origine a soldaților lui Traian, aici fiind vorba de trei ostași din colonia Agrippinensis³. În orice caz, acest fragment nu figurează între cele publicate și pare a fi descoperit mai tîrziu.

143. (Inv. L. 162). *Loc. nec.* Fragment de calcar, rupt din profilul de jos al unui altar, avînd dimensiunile: $50 \times 38 \times 26$ cm și litere înalte de 4 cm (figura 22, c).

.....
 sedem
 [ben]e mer(enti) [pos(uit)]

În rîndul 1, este ligatura ED. În rîndul 2, litera M nu a fost gravată complet. Între cuvintele abreviate, s-au folosit frunze de iederă. Ca și în alte exemple *sedes*⁴ trebuie înțeles aici ca mormînt.

¹ *Trium* în loc de III pentru cele trei Dacii, este folosit frecvent. C.I.L., III, 1457 (= Dessau 1097); VIII, 20994 (= Dessau 1099) și An. épigr. 1912, nr. 5.

² Prescurtarea CS în loc de COS nu am putut-o găsi, deși, aici, ea este categorică, din lipsă de spațiu sau o omisiune a lapidului.

³ C.I.L., III, 14414 și comentarul lui Mommsen.

⁴ Vezi exemple în C.I.L., III, 124, 6744, 3996, 7230, 7436, 8001, 12700 etc. și Dessau, III, 2, p. 941.

144. (Inv. L. 1227). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de calcar, avînd dimensiunile: $34 \times 32 \times 15,5$ cm și litere înalte de 5—5,5 cm (figura 15, e).

.....
Aman[da].....
[con]iunx p[ien(tissimo)?].....
m et o a.....
n hered[es].....

În ultimul rînd pare a fi vorba de dispoziții pentru moștenitori ¹.

145. (Inv. L. 1032). *Loc. nec.* Partea inferioară a unei lespezi din calcar avînd dimensiunile: $56 \times 29 \times 16$ cm și literele înalte de 4 cm (figura 22, a).

.....
? OPAN et patri titu-
 [lum] posuerunt.

146. (Inv. L. 1270). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de calcar, avînd dimensiunile: $40 \times 20 \times 17$ cm și litere înalte de 5,5 — 6 cm (figura 24, b).

.....
I.....
ASSV.....
SIN.....
I.....

147. (Inv. L. 1037). *Loc. nec.* Fragment dintr-o placă de marmură lung de 22 cm (figura 27, r). Sînt resturi dintr-un ... [A]eli[us] ...

148. (Inv. L. 509). *Loc. nec.* Fragment din colțul de jos din stînga al unei lespezi din calcar, de mărimea: $43 \times 30 \times 20$ cm și cu litere înalte de 6 cm (figura 20, e).

.....
 I. . L(ucii) f(ilius)
 coh(ortis)I..... [vix(it)]
 ann(is)
 li Pilu?
 b(ene) m(erenti) [p(osuit)].

Litera O din rîndul 2, este mult mai mică față de restul textului. În rîndul 4 este de reconstituit numele celui ce punea piatra de mormînt. Defunctul este un militar dintr-o cohortă auxiliară al cărei nume nu-l putem ști.

149. (Inv. L. 1273). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de calcar, avînd dimensiunile: $46 \times 36 \times 13,5$ cm și litere înalte de 5,5 cm (figura 15, d). Textul inscripției era închis de o *tabula ansata*.

D(is)[M(annibus)]
 Iul(ius)
 vix(it)[ann(is)]
 VAH

Ultimul rînd al acestei inscripții funerare cuprinde trei litere care ar putea fi dintr-un nume neobișnuit ca *Vab[alus]*², dar ele pot fi și din alfabetul grec, inscripția în acest caz fiind bilingvă.

¹ În acest caz ne putem gândi și la o reconstituire: [hoc mo]n(umentum) hered[es non sequitur].

² C.I.L., III, 88.

150. (Inv. L. 151). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de marmură, avînd dimensiunile: $43 \times 30 \times 25$ cm și litere înalte de 4,5 cm (figura 18, a).

.....LAC.... II.....I.....
Muca]por ev(ocatus) leg(ionis) V.....
minis Ian I.....
N obiit.....
im.....

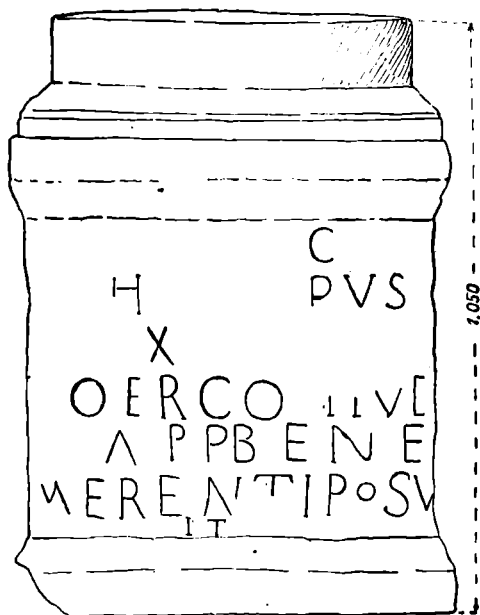

Fig. 29

În rîndul 2, V din *ev(ocatus)* este redus ca înălțime și pare a fi adăugat ulterior, ca o omisiune. În rîndul 4 este un fel de N inversat. În ultimul rînd ar putea fi o datare consulară, unul dintre consuli fiind aci un *imperator*¹.

Din această inscripție funerară rezultă că defunctul poartă numele specific trac Mucapor² și fusese reangajat după expirarea stagiului într-o legiune, probabil a V Macedonică sau a VII Claudia. Poate că, prin *obiit* e de pus și el, ca un veteran *obitus ad villam suam*, cum avem cîteva exemple dobrogene³.

151. (Inv. L. 411). *Loc. nec.* Bază de coloană sau pilastru, din calcar, înaltă de 1,50 m, lată la profile de 62 cm și groasă de 54 cm (figura 29). Această piesă arhitectonică a fost întrebuințată mai tîrziu, ca monument funerar. Inscripția săpată pe una din fețele sale este mult ștersă și are literele înalte de 4 cm.

.....C.....
 [P]h[ilip]pus
 [vi]x[it] [ann(is)].....
? OERCO....II V B?
 a p(atri) p(ientissimo) bene
 merenti posuit.

¹ Dessau, 7864 (Roma)...*ob(iit) imp Nerva III cos.*

² Am preferat numele *Mucapor*, fiind cel mai frecvent între cele trace cu terminația *por*.

³ C.I.L., III. 13737, 14214, 20 și Pârvan. Descoperiri nouă în Scythia Minor. București, 1913, p. 469. An. Acad. Rom. Mem. Sec. Ist., ser. II, t. XXXV.

152. (Inv. L. 1212). *Loc. nec.* Fragment dintr-o lespede de marmură cu un slab profil, avînd dimensiunile: $48 \times 32 \times 9$ cm și litere înalte de 4 cm (figura 18, d).

[D(omino) N(ostro)? M(arco) Aureli]o Ant[o-]
[nino Aug(usto) Part]hico-
[Maximo].....i. NF
.....[Se]verus
.....su
[ex vo]to [posuit]?

Fig. 30

În rîndul 3, după I urmează un semn de abreviație, ceea ce ne împiedică a lega această literă de următoarele NF, spre a propune întregirea *inf(erior)*. Probabil literele NF fac parte din numele dedicantului *Severus*. În orice caz, împăratul onorat aici nu poate fi decît Caracalla.

153. (Inv. L. 1223). *Loc. nec.* Altar mic din calcar rupt la colțul de sus din stînga și cu fața scrisă mult tocită. Este înalt de 35 cm, lat la profile de 26,5 cm și gros de 17,5 cm, înălțimea literelor: 2 cm (figura 31).

..... IEL..... OC?
A AE..... et
....PAE MAT.... I

Literele sînt gravate cu multă neglijență, A, nefiind tăiat, pare a fi avut și ligaturi. În ultimul rînd ar putea fi propusă întregirea: *Ulp[i]ae mat[r]i*. Este vorba de un monument funerar pus într-o epocă de regres a scrisului sau de un pietrar prea puțin priceput.

154. (Inv. L. 1351). *Loc. nec.* Fragment de calcar, avînd dimensiunile: $25 \times 20 \times 13$ cm și litere înalte de 3,5 cm (figura 21, f).

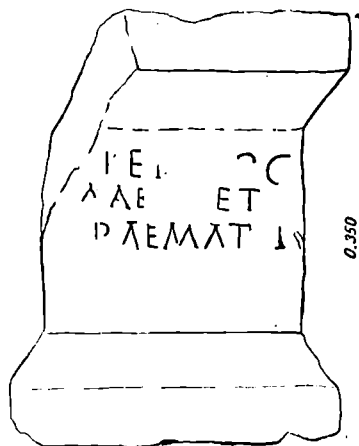

Fig. 31

.....
 ? *cobo[r(tis) I F(laviae) C[omm(agenorum)?*.....].
 ?*Aurel]ia Bur[gena]?*
vix(it) [ann(is)
P?.....

Nu este sigur decît caracterul funerar al monumentului.

155. (Inv. L. 1143). *Loc. nec.* Fragment de calcar lung de 13 cm și cu literele ... *v(otum) p(osuit)*. (figura 27, k).

156. (Inv. L. 155). *Loc. nec.* Fragment de calcar rupt de pe latura stîngă a unei stele funerare, avînd dimensiunile: $47 \times 44 \times 4$ cm și litere înalte de 6 cm (figura 5, b).

Pe profilul monumentului se vede coarda de viță încărcată cu o ciorchină și cu o frunză.

.....
Asi[aticus]?.....
vet(eranus)
et

157. (Inv. L. 171 și 183). *Teritoriul orașului Tomi*¹. Stelă funerară din calcar, ruptă în două bucăți; înălțimea totală: 2,07 m, lățimea: de 84 cm, grosimea: 26 cm, înălțimea literelor: 4 — 5,5 cm (figura 32). Este unul dintre cele mai mari monumente epigrafice găsite în Dobrogea.

Cîmpul inscripției este încadrat pe profil prin două vrejuri de viță încărcate cu frunze, struguri și cîrcei. Coarda de viță răsare dintr-un vas așezat la bază și se desface în două pe ambele laturi ale textului, ca să se termine deasupra lui prin doi cîrcei dispuși araldic.

¹ V. Pârvan, *Ceratea Ulmetum*, II, 2, p. 351 (23), cu nota 4: « găsită în regiunea Constanța, locul de origine este necunoscut ».

Pe fronton apare scena ospățului funebru încadrată prin doi pilaștri cu profile la capete, care susțin un timpan flancat de două acroterii la colțuri, abia schițate. În triumghiul timpanului, se găsește în centru emblema funerară obișnuită a conului de pin, cu două rozete pe laturi.

Scena banchetului funebru este abia schițată, ca și când ar fi fost sculptată în lemn. În centrul tabloului se întinde un pat cu o spetează mult ridicată și ovală, sprijinit pe două picioare cu profile. Pe această *kliné* este așternută un fel de saltea groasă pe care stau două personaje, un om matur și un copil. Bărbatul este întins pe cotul stîng și în mîna dreaptă, ținută aproape orizontal deasupra picioarelor, poartă o coroană simplă. Îmbrăcămintea sa este formată dintr-o tunică peste care este aruncată, pe umărul stîng, o mantie, cutată în felul unei toge. La picioarele sale, înghesuit în colțul patului se vede bustul copilului, cu mîinile aduse pe pîntece și îmbrăcat în haine care sînt locale și nu romane. În fața patului, așezată pe un bloc de piatră este o *mensa delphica*, încărcată cu trei obiecte (pîini?). În stînga mesei se găsește un *puer*, sclavul obișnuit, care își servește stăpînii la ospăț. El poartă în dreapta o cană pentru turnat vin, iar în stînga un obiect neclar care seamănă cu un mănunchiu de fire. Hainele sale prezintă caracteristicile unui costum local. În stînga patului, îmbrăcată în același costum, stă în picioare pe un bloc cubic, o femeie cu un obiect neclar în mîna stîngă. Partea opusă este ocupată tot de o femeie care tronează pe un bloc asemănător, ca siluetă, cu un altar. Scaunul, sculptat cu multă naivitate, avea o spetează înaltă și curbată sus, din care pietrarul a făcut o adevărată cușcă. Femeia care tronează aici poartă pe genunchi un copilăș.

Inscripția are următorul conținut:

*D(is) M(anibus).
Saturn[i]nus
Biti vixit annis
XXXX et Cur-
itthie filius et
Valeria et Sabi-
na filias eius,
Ziles marita, suo
marito benemer-
enti titulum
posuit.*

Ligaturi avem: rîndul 2, NV ; rîndul 5, TT ce seamănă cu un II grecesc, și rîndul 9, MA. Ca semne despărțitoare sînt întrebuițate capricios frunze de iederă. Avem în această inscripție o întreagă familie din ținuturile de țară ale Sciției Mici. Judecînd după mărimea monumentului, această familie avea o bună stare materială, în primul rînd pămînt și sclavi. Din textul inscripției surprindem un interesant moment al procesului de romanizare în Sciția Mică. Fără îndoială că avem aici o familie de traci, ai cărei membrii îi putem identifica și în sculptura de pe frontonul stelei. Pe patul funebru este așezat *Saturninus Biti*, capul familiei, împreună cu fiul său *Curitthie*. În stînga lor, stînd pe blocul de piatră, este de identificat portretul Valeriei. Cea de a doua fiică, *Sabina*, se găsește pe genunchii mamei sale, *Ziles*. Ultimul personaj al tabloului este sclavul, care, spre deosebire de toți ceilalți, nu a fost sculptat pe un bloc de piatră ca să fie scos în evidență, ci executat numai pînă la brîu, direct pe sol.

Capul familiei, *Saturninus*, poartă un nume roman, frecvent în onomastica provincială¹. El este însă fiul unui *Bithus*, cel mai banal nume trac². Pe piatră, își înscrie numele în felul grecesc, prin filiație: *Saturninus Biti*. El este un proprietar de țară și om

¹ C.I.L., III, p. 2410 și 2635.

² I.I. Russu, An. Ins. St. Cl.; IV, p. 219. Într-o scrisoare tov. I.I. Russu îmi comunică că a adunat cca. 300 de exemple epigrafice în legătură cu acest nume trac.

Fig. 32

liber, dar nu avea încă cetăţenia romană. Fiul său poartă un nume trac, *Curitthie*¹, care apare acum pentru prima dată în onomastica tracă. Cele două *filiis*² (sic) ale lui Saturninus, *Valeria* şi *Sabina*, au cele mai autentice nume romane. *Ziles*, soţia şi mama care supravieţuieşte familiei şi pune această piatră, poartă de asemenea un nume trac, rar întâlnit³.

Această familie de traci caută să fie la modă prin adoptarea unor nume romane, dar nu părăseşte definitiv pe cele naţionale. În loc de termenii *coniux* şi *uxor* care sînt mai literari, ea foloseşte pe *martius* şi *marita*, de o întrebuintare populară mai largă în lumea satelor.

Sciţia Mică a cunoscut în trecutul ei două pături de populaţie tracă. Prima este aci străveche şi venise de mult timp în contact cu coloniile greceşti de la mare. În numărul acestor triburi trace, intră în primul rînd Bessi pe care îi menţionează şi Ovidiu. Instalarea stăpînirii romane în Dobrogea actuală va favoriza colonizarea, mai ales pe teritoriile oraşelor helenice, a unor noi triburi trace, ca Bessi, Laii, Ausdecensi etc. care vin din sudul Dunării şi locuiesc în sate împreună cu veteranii şi cetăţenii romani colonizaţi şi ei aci. Favorizarea acestor noi veniţi se explică prin politica pe care o duce imperiul în Sciţia Mică, unde aceste elemente fidele aveau să supravegheze şi să ţină în frîu populaţia getă, cea mai numeroasă şi deposestată. Nici faţă de oraşele greceşti, romanii nu puteau avea totală încredere. Aşa ne putem explica colonizările masive traco-romane pe teritoriile lor⁴.

Saturninus Biti este stabilit recent în regiunile acelea şi face parte dintre coloniştii traci chemaţi aici de stăpînirea romană. Privilegiat de autorităţile romane, el poate să-şi strîngă o frumoasă avere şi să imite felul de viaţă al protectorilor săi.

158. (Inv. L. 801). Fragment dintr-o lespede de calcar, avînd dimensiunile: 22 × 19 × 9 cm şi litere înalte de 7 cm (figura 5, c).

[Dis] Man[ibus]
.....Rom[anus]
.....

După ductul literelor, inscripţia este cel mai de vreme din secolul al III-lea e.n. *Romanus* este un cognomen frecvent⁵.

159. (Inv. L. 135). *Loc. nec.*⁶ Stîlp miliar fragmentar, înalt de 64 cm, cu diam. coloanei de 37 cm şi avînd litere înalte de 5 cm (figura 33). În cea mai mare parte inscripţia sa este ştearsă.

¹ În legătură cu acest nume tov. I.I. Russu îmi dă următoarele informaţii: «*Curitthie* pare a fi o formă coruptă (rău scrisă). Nu avem analogii suficiente; cf. (tracicele?) Κόρυς Κουρεϊον, în «Arch. epigr. Mitt.», XVIII, 1895, p. 113, şi Κουρεϊον la G. Kazarow, Die Denkmäler des thrakischen Reiter Gottes in Bulgarien. Budapest, 1938, nr. 485, şi care este tracic, cf. «Jahreshefte österr. arch. Inst.», XXXI, 1939, Beibl. nr. 1, col. 121, fig. 46.

² Un alt exemplu, cf. C.I.L., III, 13374 (Pann. inf.).

³ Referitor la acest nume tracic, tov. I.I. Russu îmi comunică o serie de date. Singurul exemplu cunoscut este: în Dolni-Orman, la Sveti-Vrac (Macedonia bulgară), cf. «Jahreshefte österr. arch. Inst.», XXX (1936), Bbl. 76, fig. 44. Pentru forme apropiate mai vezi Herzog, «Ath. Mitt.», XXX (1905), p. 174 şi C.I.G. III, 3827, γ, 3846 ζ şi 3808. O variantă cu s în loc de z, ar putea fi *Sile*, cf. C.I.L., III, 7458 şi Mateescu, Eph. Dacor., I, p. 152.

⁴ Pentru relaţiile dintre aceste populaţii ale provinciei sub stăpînirea romană, vezi D. Tudor, Vicus Quintionis. în «Studii Cer. Ştiinţ. Acad. R.P.R.», Fil. Iaşi », an II (1951), nr. 1—2, p. 510 şi urm.

⁵ C.I.L., III, p. 2408 şi 2638. Cf. şi Gh. Ştefan, în «Dacia », IX—X, p. 473.

⁶ Ar putea fi miliarul transcris cu multe deosebiri, de cineva, în Mss. vol. 5131, p. 78 ale lui Gr. Tocilescu şi dat ca descoperit la Mangalia.

[Imp(erator) Caes]ar [M(arcus) Aureli
us Antonius.....imp.....?.....]
Aug(ustus) [pontifex maxi-]
[mus tribunicia]
[potestatis.....cos.....].
[et im(perator) Caesar L(ucius)]
[Aurelius Vernus tribu-]
[nici potestatis.....cos.....d-]
[ivi Pii] Antoni[ni fili]
[divi H]adriani [nepotes]
divi Traiani Par[hici]
[pronepo]tes divi [Ner-
vae abnep]otes.....
.....

Acest stilp, care ne arată refacerea unor drumuri dobrogene sub *divi fratres*, are un text asemănător cu un altul descoperit pe șoseaua romană dintre Callatis și Tomi¹.

160. (Inv. L. 128). *Loc. nec.* Stilp miliar fragmentar din calcar, înalt de 53 cm, diametrul fusului de 32 cm și cu litere înalte de 5 cm (figura 34). Din latura stîngă a textului lipsește o așchie mare, iar scrierea apare gravată cu multă nepricepere.

Impp(eratoribus) (duobus) C[aess(aribus) Fl(avio)] Val[e] ri[o]
[Con]st[antino]m[a]x(imo) vict-
[or] i semper Augus-
to et Fl(avio) Iul(io) Crispo]
[et] Fl(avio) Cl(audio) Constan-
[tin]o et Fl(avio) Iul(io) Con-
[sta]nti[o]
.....

Ligaturi apar în rîndul 1, VA; în rîndul 2, VI. O parte din numele lui Crispus, ce se găsește în rîndul 4, a fost martelat. Lapididul nu a respectat numărul de litere egal pentru fiecare rînd. Menționarea a doi *impp(eratores)* nu are rost.

Ca datare, acest stilp miliar se încadrează între anii 324—326 e.n., adică între proclamarea ca Caesar a lui Constanțiu II și înălturarea lui Crispus. Nu putem ști care drum s-a bucurat de această restaurare constantiniană.

161. (Inv. L. 142). *Loc. nec.* Stilp miliar fragmentar din calcar, înalt de 50 cm, cu diametrul de 38 cm și litere înalte de 6 cm (figura 35).

D(ominis) N(ostris) Aug(ustis) (duobus) Fl(avio) Co[nsta]-
ntino Maximo ac [tri-]
umfator(i) sempe[r Aug(usto)]
[e]t Fl(avio) Con[stanti]n[o]
[et] F[lavi]o Cons[tanti]o e[t]
.....ER N.....PE PPPAI (?).....C.....
.....O FL VAL.....
.....

Acest stilp pus tot în vremea constantiniană (post 326 e.n.) pare a fi fost completat mai târziu și cu numele altor împărați (Valens? Valentinian I. ?) etc., care urmează a se citi în rîndul 6—7.

¹ C.I.L., III, 7616.

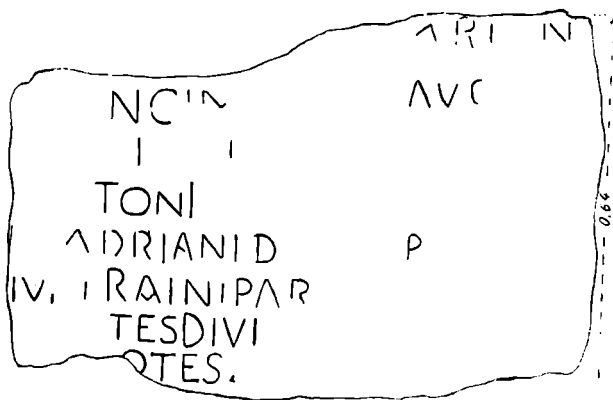

Fig. 33

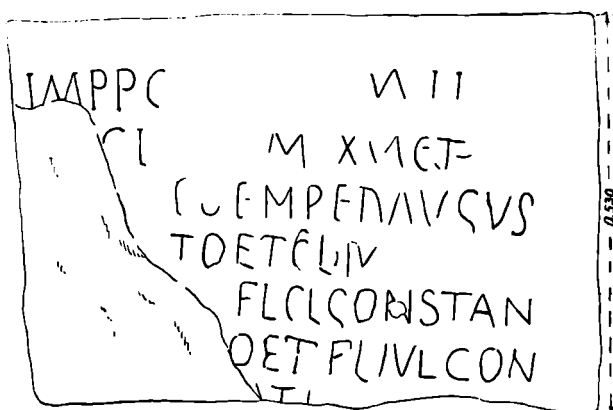

Fig. 34

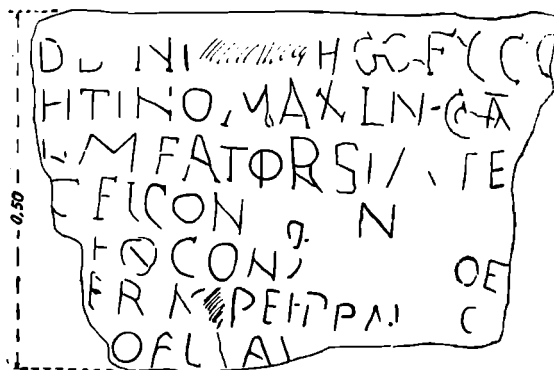

Fig. 35

162. (Inv. L. 286). *Loc. nec.* Stîlp miliar fragmentar din calcar, înalt de 98 cm cu diametrul de 32 cm și litere înalte de 5 cm (figura 36). Monumentul a fost cioplit ulterior în lespede, astfel încît cea mai mare parte din text este pierdută. Propunem următoarea reconstituire:

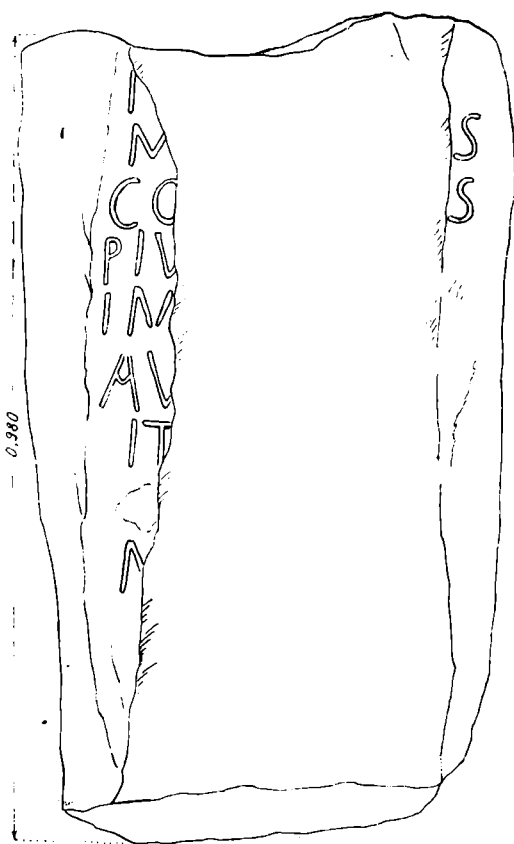

Fig. 36

I[*mp(erator)* *Caesar*]
M[*(arcus)* *Aureliu*]*s*
Co[*mmodu*]*s*
Piu[*s Fel(ix)* *Aug(ustus)*]
Im[*p. cos. p. p.*]
au[*ct(oritate)? restitu-*]
it?[.....]

m(ilia) [*p(assum)?*]

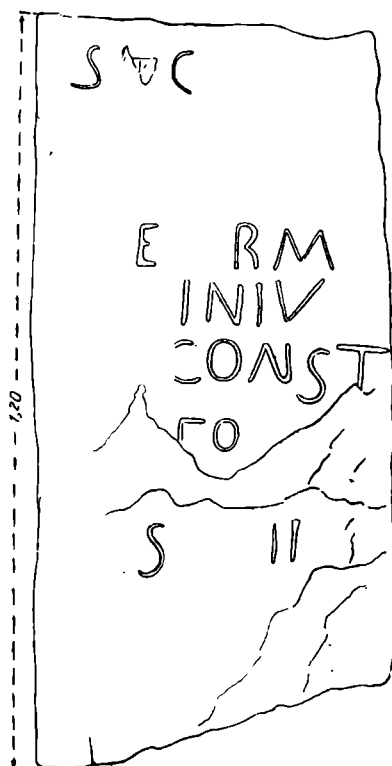

Fig. 37

.....
S.....*C*.....

E.....*RM*.....
[Lic]iniu[s].....
Const[antinus].....
O.....

S.....*II*.....

Rîndurile nu cuprindeau același număr de litere. Din al optulea rînd nu rămîne nici o urmă. Este pentru prima dată documentată o activitate rutieră în Dobrogea sub domnia lui Commodus.

163. (Inv. L. 255). *Loc. nec.* Stîlp miliar din calcar văros, mult avariat, înalt de 1,20 m, diametrul fusului de 42 cm și litere înalte de 7 cm (figura 37).

Dacă literele *S.C.* sînt din capul textului, putem propune reconstituirea: ... [*Caes*]*s*. *C[onstantinus]* în caz contrar, se pot propune mai multe reîntregiri, dintre care cea mai probabilă ar fi *Licinianus Licinius* ...

De la aceste două litere și pînă la cele următoare păstrate . . . E . . . RM . . . trei rînduri sînt distruse complet. Aici, ne putem gândi la întregirea [*s*]*e*[*mpe*]*r*, sau . . . *e*[*Sa*]*rm*(*atici*) etc. Din această inscripție, singurele cuvinte care se pot întregi cu certitudine sînt [*Lic*]*iniu*[*s*] urmat de un *Const*[*antinus*]. Ținînd seama de ordinea în care figurează în inscripțiile comune membrii familiei Constantin și Liciniu, identificăm aici pe Licinius fiul, urmat de Constantin II. În acest caz, în rîndurile șterse de mai sus figurau Constantin cel Mare, Liciniu tatăl și Crispus. Bineînțeles, numele celor doi Augusti, Constantin cel Mare și Licinius pater, vor fi fost însoțite de obișnuitele titluri pompoase ale timpului, din care ar putea face parte și *semper*. Dacă textul inscripției în ceea ce privește lista principilor se încheia cu Constantin II, atunci putem data acest stîlp miliar între anii 317—324 e.n., adică din anul proclamării ca Caesar a lui Crispus, Licinius filius și Constantinus II, pînă în momentul morții lui Licinius pater. Acest stîlp și cei de la nr. 160—161 ne arată grija pentru refacerea drumurilor din Scitia Mică în timpul domniei lui Constantin cel Mare. Față de stîlpii miliari din secolul al IV-lea descoperiți pînă acum în Dobrogea, aceștia prezintă un text mult mai dezvoltat în ceea ce privește numele și titlurile împăraților și principilor.

164. (Inv. L. 418). *Loc. nec.* Fragment dintr-un bloc de marmură, avînd mărimea 40 × 37 × 30 cm litere înalte de 4 cm (figura 18, *f*).

.....
et.....
hoc....*I*.....
decimas.....
ta....*ivi*.....
anno.....
I 7 0

Prin conținutul ei și data finală, această inscripție pare un falsificat sau un monument cu totul recent.

INDICE

Cifrele indică numărul inscripției

NUME DE PERSOANE

Acilius 62
Q. Allidius Celer 47
Q. Allidius Potitus 47
Amanda? 144
Amandus 44, 67
Ael. Antoninus 75
M. Antonius? 4
Aquila 66, 67
M. Arrius? 80
Artemidora? 84
Asiaticus? 156
Aur. As... 35
Atticus 37, 88
Bithus 67, 157
Bonosa? 130
Aurelia Burgena? 154
Caesianus? 37
Sex. Catonius Terminalis 74
Carisius Clemens 100
Comazon? 72
Curitthie 157
Dasius? 67
M. Domitius 53
Fabius 100
Flacco 46
Ulp. Flavius? 73
Aur. Flavius Aquila 66
Val. Florentinus 57

Geminus? 91, 140
Herculanus 34, 50
Ianuarius 46
Iulianus 87
Iulius 149
Iulius (pupillus) 137
C. Iulius Fabius 100
Valeria Licina? 1
Lucius? 148
Iulia Macedonica? 32
Magnus 137
Marcianus 55
Titius Marcianus 48
Titia Marciola 48
L. Marinus 130
Claudia Matrona 52
Mercurialis 38
Mucapor 150
Norbanus 92
Semp. No... 68
Stena Ovidia 56
Paula 1
Phoebea? 1
Philippus 138, 151
Potitus 47
Romanus? 158
Sabina 157
Sabinus? 28

Saturninus Biti 157
Septimius 67, 94 (?)
Antonia Severa 48
Severus 152
Sexta 56
Valens So... 68
Sozomenus 59
M. Sufena Titianus 49
Surilla 75
Tiberius 24
Terminalis 74
Titia 38
Titianus 49
Tiro 89
Trevir 65
Ulpus 83
Valens 52, 95
Cor. Valentinus 51
Valeria 157
Valerius 53, 85
Valerianus Ducen. 57
Aur. Valerianus 57
P. Varius Val...? 138
Victor 53
Victoria 56
Ziles 157

NUME DE ÎMPĂRAȚI

Divus Nerva 159
Divus Traianus 159
Divus, Hădrianus 159
Divus Pius Antoninus 159
M. Aur. Verus Caesar 69
L. Aurelius Verus 159
M. Aurelius 159
Commodus 162

Septimus Severus 5, 141
Caracalla 5, 19, 141, 152
Caracalla sau Elagabal 16
Geta Caesar 5
Elagabal 72
Maximin Tracul 46
C. Iul. Verus Maximus Caesar 46
Gordian III 70

Constantin cel Mare 160, 161, 163
Crispus Caesar 160
Constantin II 160, 161
Constantius II 160
Constans 161
Licinius fiul 163

ARMATA ROMANĂ

actarius 62
ala C... 118
beneficiarius consularis 49, 62
bucinator 63
cohors... 148
cohors I Cilicum 52
cohors I Cilicum Philippiana 51
coh. I Fl. Commagenorum? 154
cohors I Lusitanorum 47
cohors? ala?... Thracum 7

cohors I Ubiorum 138
cornicen 63
duplicarius numeri sing. ? 50
evocatus 150
haruspex 62
hastatus 78
imaginifer 62
interpres 63
legio sau legatus 26, 132
legio V... 150

legio XIII Gemina 15, 85
legio I Italica 100, 129
legio V Macedonica 49, 74
legio XXX Ulpia Victrix 129
miles 49, 51
optio 22 (?), 62, 100
signifer 61
tesserarius 62
veteranus 47, 84, 85, 156.

DIVINITĂȚI

Deus... 93
Deus Sanctus Ero 59
Dii Manes 32, 52, 57, 73, 74, 80, 81,
88, 132, 137, 149, 157, 158.

Ero? 2
Hercules 21, 27 (?)
Hercules invictus om(nipotens)? 100
Iuno? 54

Jupiter optimus maximus 18, 29 14,
69
Minerva? 54
Sol Invictus Mithra 5

DIVERSE

Agrippina (colonia) 142
Daciarum trium? 140
decurio (municipii) 6
dux 31
filii communes 48

infirmitas 86
liberta 76
Palatina (tribu) 49
municipium 6, 75
patronus 47

praeses (provinciae) 92
sepulcrus 73
tumulus 73
vir perfectissimus 31